

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA

RIČARDAS BOREIŠA
TEISĖS IR VALDYMO STUDIJŲ PROGRAMA

NEKALTUMO PREZUMPCIJA

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė –
Docentė dr. Jolanta Zajančiauskienė

Vilnius, 2012

TURINYS

ĮVADAS	3
1. NEKALTUMO PREZUMPCIJOS PRINCIPO SAMPRATA.....	6
1.1 Nekaltumo prezumpcijos principas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje	6
1.2 Nekaltumo prezumpcijos principas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Baudžiamojo proceso kodekse	13
2. NEKALTUMO PREZUMPCIJOS PRINCIPO IŠVADOS (SEKMENYS).....	20
2.1. Neįrodytas asmens kaltumas teisiškai prilygsta įrodytam jo nekaltumui.....	20
2.2. Asmens kaltumą privalo įrodinėti baudžiamąją procesinę veiklą vykdančios institucijos ir pareigūnai	32
2.3. Draudžiama perkelti įrodinėjimo pareigą įtariamajam (kaltinamajam)	37
2.4. Visos abejonės dėl asmens kaltumo, jei jų nepavyksta pašalinti, aiškinamos to asmens naudai	41
2.5. Apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas spėlionėmis ir priimamas tik tada, kai kaltinamojo kaltumas visiškai ir neabejotinai įrodytas.....	46
2.6. Į išteisinamąjį nuosprendį neleidžiama įrašyti formuluočių, kurios keltų abejonių išteisintojo nekaltumu	51
3. NEKALTUMO PREZUMPCIJOS IR TEISĖS Į TEISINGĄ TEISMĄ PRINCIPŲ SANTYKIS	55
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS.....	59
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	61
SANTRAUKA.....	67
SUMMARY.....	68

IVADAS

Temos aktualumas. Nekaltumo prezumpcija - pamatinis ir visuotinai pripažįstamas baudžiamosios teisės principas¹, įtvirtintas tiek nacionaliniuose teisės aktuose, pradedant pačia Konstitucija, tiek tarptautiniuose teisės aktuose, tokiuose kaip Jungtinių Tautų žmogaus teisių deklaracijoje, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje bei kituose ne mažiau svarbiuose žmogaus teisių apsaugą reglamentuojančiuose tarptautiniuose dokumentuose, kurio postulatą reikalauja asmenį laikyti nekaltu, jei neįrodoma priešingai. Toks reikalavimas suponuoja būtinų procesinių taisyklių laikymąsi bei nustato tam tikras proceso dalyvių teises ir pareigas. Tačiau nekaltumo prezumpcijos principas turi tam tikrų prieštaravimų, kurių esminis yra tai, kad baudžiamajame procese greta nekaltumo prezumpcijos egzistuoja jos antipodas - kaltumo prezumpcija. Jei tokios nebūtų, būtų neįmanoma prieš asmenį pradėti baudžiamąjį procesą ir taikyti jam procesines prievartos priemones. Vadinasi nekaltumo prezumpcija nėra ir negali būti suabsoliutinama baudžiamajame procese, tačiau ji būtina kaip asmens teisių garantas.

Tyrimo problematiškumas apima tris pagrindinius aspektus. Visų pirma, nekaltumo prezumpcijos principas žinomas jau keletą šimtmečių, tačiau šiuolaikinėje baudžiamąjo proceso teisėje vis dar nėra aiškaus sutarimo šiuo klausimu, kadangi vienu mokslininkų nuomone nekaltumo prezumpcija viso labo fikcija, neturinti praktinės reikšmės, kiti tuo tarpu mano, kad nekaltumo prezumpcija objektyvi ir visuotinai privaloma teisinė nuostata.

Antra, nekaltumo prezumpcija nebegalioja tik nuo to momento kai įsiteisėja kaltumą konstatuojantis teismo nuosprendis. Vadinasi kol vyksta ikiteisminis tyrimas, ar teismo procesas, daugelis aplinkybių dar nėra visiškai iširtos, taigi nesibaigus teisminiam nagrinėjimui - išlieka didelė tikimybė nekaltai apkaltinti asmenį. Todėl praktikoje dažnai kyla nekaltumo prezumpcijos įgyvendinimo problemų ikiteisminio tyrimo metu, sprendžiant procesinių prievartos priemonių taikymą, informuojant visuomenę ir kt.

Trečia problema - suėmimo ir nekaltumo prezumpcijos santykio klausimas. Suėmimas taikomas visose Europos Sąjungos valstybėse, nors tuo pat metu remiantis nekaltumo prezumpcija draudžiama iki apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo asmeniui taikyti analogiškas bausmei prilygstančias priemones.

¹Jovaišas, K. Nekaltumo prezumpcija: žinomo principo nežinomi aspektai. Vilnius: *Teisė*, 2004, 4 (46): 86.

Tyrimo objektas. Nekaltumo prezumpcijos principas baudžiamajame procese.

Tyrimo dalykas. Nekaltumo prezumpcijos principo teisinio reguliavimo ir įgyvendinimo problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje.

Tyrimo tikslas. Atskleisti nekaltumo prezumpcijos principo esmę bei problematiką.

Tyrimo uždaviniai:

1. Pateikti nekaltumo prezumpcijos principo sampratą;
2. Išanalizuoti nekaltumo prezumpcijos principo išvadas (sekmenis);
3. Išnagrinėti nekaltumo prezumpcijos ir teisės į teisingą teismą principų santykį.

Tyrimo hipotezė. Nors nekaltumo prezumpcija yra viena iš svarbiausių teisingumo vykdymo demokratinėje teisinėje valstybėje garantijų ir pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamajame procese principas bei svarbi žmogaus teisių ir laisvių garantija, tačiau ji nėra absoliuti.

Tyrimo metodai. Darbe daugiausia remiamasi analizės metodu. Šis metodas pasireiškia visą nekaltumo prezumpcijos temą išskaidant į smulkesnes dalis ir šias dalis nagrinėjant atskirai. Nagrinėjant darbo temą naudojamos ir sisteminės analizės metodu, atskiras teisės normas bei institutus vertinant viso teisės akto, kitų teisės aktų bei teismų praktikos kontekste. Atskirose darbo dalyse naudojamas lyginamasis metodas lyginant Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisę, nagrinėjamais aspektais. Lingvistinis metodas naudojamas siekiant išsiaiškinti tam tikrų terminų pažodinę reikšmę. Loginis - analitinis metodas kartu su sisteminės analizės metodu buvo taikomas atskleidžiant teisės normų turinį, analizuojant problemas bei formuluojant išvadas.

Naudota literatūra. Rašant darbą naudotasi įvairia Lietuvos ir užsienio autorių literatūra, analizuojančia nekaltumo prezumpcijos principą. Lietuvoje bene išsamiausiai nekaltumo prezumpcijos principą analizavo Jovaišas K., Goda. G., ir kt. Iš užsienio autorių paminėtini Clayton R., Hamer D. A. Kuznecova, O. A., bei kiti.

Darbo struktūra. Magistro baigiamasis darbas pradedamas įvadu. Pirmoje darbo dalyje pateikiama nekaltumo prezumpcijos samprata, ji analizuojama Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijoje ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje bei Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK). Antrasis skyrius - nekaltumo prezumpcijos principo išvados (sekmenys) analizuoja neįrodytą asmens kaltumą, kuris teisiškai prilygsta įrodytam jo nekaltumui, analizuojamas sekmuo, kad asmens kaltumą turi įrodinėti baudžiamąją procesinę veiklą vykdančios institucijos ir pareigūnai, nagrinėjamas draudimas perkelti įrodinėjimo pareigą

įtariamajam (kaltinamajam), analizuojamas sekmuo, kad visos abejonės dėl asmens kaltumo, jei jų nepavyksta pašalinti, aiškinamos to asmens naudai, nagrinėjama nuostata, kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas spėlionėmis ir priimamas tik tada, kai kaltinamojo kaltumas visiškai ir neabejotinai įrodytas, nagrinėjamas sekmuo, kad į išteisinamąjį nuosprendį neleidžiama įrašyti formuluočių, kurios keltų abejonių išteisintojo nekaltumu. Trečioje dalyje pateikiama nekaltumo prezumpcijos ir teisės į teisingą teismą principų santykio analizė. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados bei rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas.

1. NEKALTUMO PREZUMPCIJOS PRINCIPO SAMPRATA

1.1 Nekaltumo prezumpcijos principas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje

Prezumpcija (*lot. presumption*) - yra tam tikros prielaidos, faktų laikymas įvykusiais, tikrais, kol neįrodoma kitaip.² Prezumpcijos ištakos glūdi visuomeninių santykių vystymosi procese, kurių pagrindas yra žmogus. Šie santykiai dėka žmogiškosios veiklos ir valios turi daug vystymosi bei elgesio galimybių, kas sudaro tam tikrą neapibrėžtumą. Tokio neapibrėžtumo sąlygomis atsiranda būtinumas teisėje naudotis prielaidomis, kurios grindžiamos tikimybe. Be to, reikia pabrėžti, kad teisė remiasi žmogaus patirtimi, kuri visada yra apribota dėl pačio žmogaus fizinių ar psichikos savybių. Teisė indukcijos pagalba šią patirtį apibendrina sukurdamą prezumpcijas.³

Tačiau teisinės prezumpcijos, kaip fakto prielaida yra kažkas daugiau – tai lyg tariamas faktas, galbūt daugiau netikėtinas nei tikėtinas, bet laikinai priimtinas kaip tiesa, kol konkrečiu įrodymu neįrodoma kitaip.⁴

Teisinė prezumpcija - įtvirtinta teisės normose (gali būti ir netiesiogiai): prezumpcija susijusi su įvykiais, turinčiais teisinę reikšmę ir pasekmes, prezumpcija reguliuoja visuomeninius santykius, nes nustato tam tikro įvykio ar fakto pripažinimo reikalingumą, nereikalaujant specialių įrodymų, jei nebus įrodyta atvirkščiai.⁵ Vadinasi prezumpcija yra teisinė prielaida, sudaryta remiantis indukcijos taisyklėmis ir įtvirtinta, tiesiogiai ar netiesiogiai norminiuose teisės aktuose, pagrįsta statistiniu ryšiu tarp preziumuojamo ir realaus fakto, kuris yra susijęs su teisinėmis pasekmėmis, nes teisinė prielaida tuo atveju bus pripažinta, jei nebus įrodyta kitaip.

²Veličkienė, A. T. *Ratio scripta: lotyniški teisės ir bendrosios kultūros frazeologizmai, apibrėžimai, terminai*. Vilnius: Justitia, 2003, p.163.

³Kuznecova, O. A. *Prezumpcija v grazhdanskon prave* [Presumption in Civil Law]. Moskva: 2004, p.13.

⁴Rescher, N. *Presumption and the Practices of Tentative Cognition*. Cambridge University Press [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-01-16].

<http://assets.cambridge.org/97805218/64749/excerpt/9780521864749_excerpt.pdf>.

⁵Hamer, D. A. *Dynamic Reconstruction of the Presumption of Innocence*. Oxford Journal of Legal Studies 2011, Volume 31, Issue 2, p.417.

Čia pažymėtina, kad skiriamos faktinės ir teisinės prezumpcijos. Faktinės prezumpcijos yra jų įtvirtinimo įstatyme faktas, jos nėra nei tiesiogiai, nei išvestinai įtvirtintos teisės normose, todėl jos negali sukelti jokių teisinių pasekmių, bet jos turi tam tikrą teisinę reikšmę.

Faktinės prezumpcijos yra argumentuotos, paremtos žinomu faktu. Realus faktinių prielaidų egzistavimas yra pagrįstas tiesioginiais arba netiesioginiais įrodymais, kurie tampa tikėtinais.⁶

Tačiau faktinės prezumpcijos nėra įtvirtintos teisės normose, tad jos negali turėti savarankiškos reikšmės, tik nustato įrodinėjimo proceso kryptingumą. Tuo tarpu teisinės prezumpcijos jau yra įtvirtintos teisės normose.

Taigi vien faktų pagrįsti prielaidą neužtenka, tam reikalingas dar ir teisinis pagrindas, t. y. pripažinimas, kad faktas yra juridškai patikimas ir tai pagrindžia įstatymiškai įtvirtintos teisės normos. Iš to išplaukia ir sąlyga, kad kiekvienas asmuo kaltinamas nusikalstamos veikos padarymu laikomas nekaltu tol, kol jo kaltė neįrodyta pagal įstatymą.

Čia būtina išsamiau paaiškinti kas yra nusikalstama veika bei kaltinimas.

Nusikaltimo samprata visada buvo mokslininkų didelio susidomėjimo objektas, todėl teisės vadovėliuose ir mokslo darbuose galima aptikti ne vieną nusikalstamos veikos ar nusikaltimo apibrėžimą.⁷ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 11 str. 1 dalyje yra pateikiama nusikaltimo ir baudžiamojo nusižengimo sąvoka. “Nusikaltimas yra pavojinga ir šiame kodekse uždrausta veika (veikimas ar neveikimas), už kurią numatyta laisvės atėmimo bausmė”.⁸

Baudžiamasis nusižengimas yra pavojinga ir šiame kodekse uždrausta veika (veikimas ar neveikimas), už kurią numatyta bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu, išskyrus areštą (BK 12 str.).

Įstatymo leidėjas šiuose apibrėžimuose išskiria du nusikaltimo momentus: materialųjį ir formalųjį. Materialusis nusikaltimo sąvokos momentas išreiškia socialinę nusikaltimo esmę, formalusis - teisinį nusikaltimo požymį, t.y. priešingumą teisei. Galima būtų išskirti tokius pagrindinius nusikaltimo ir baudžiamojo nusižengimo požymius:

- Nusikaltimas ir baudžiamasis nusižengimas - tai veika. Nusikaltimu ir baudžiamuoju nusižengimu gali būti laikoma tik sąmoninga ir valinga veika, kuri pasireiškia aktyvia elgesio forma - veikimu ar pasyvia elgesio forma - neveikimu.

⁶Legal Presumption Law & Legal Definiton [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-05-21]. <<http://definitions.uslegal.com/l/legal-presumption>>.

⁷Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006, p.114.

⁸Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

- Nusikaltimas ir baudžiamasis nusižengimas - tai pavojinga veika. Nusikaltimu ir baudžiamuoju nusižengimu yra pripažįstama ne bet kokia veika, bet tik pavojinga veika. Pavojingumas reiškia, kad nusikalstama veika kėsiamasi į valstybės saugomus teisinius gėrius.
- Nusikaltimas ir baudžiamasis nusižengimas - tai priešinga teisei veika. Nusikaltimu ir baudžiamuoju nusižengimu laikoma tik tokia pavojinga veika, už kurią baudžiamoji atsakomybė yra numatyta Baudžiamajame kodekse. Nei vienas asmuo, nors ir padaręs pavojingus veiksmus negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, jeigu tokie veiksmai nėra numatyti BK.

Aukščiau paminėti nusikaltimo ir baudžiamojo nusižengimo požymiai: veika, pavojingumas, priešingumas teisei, yra tarpusavyje susiję. Nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo pavojingumas ir priešingumas teisei pasireiškia veika. Priešingumas teisei yra teisinė pavojingumo išraiška baudžiamajame įstatyme. Kai nėra bent vieno iš šių požymių - nėra nei nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo. Negali būti laikoma nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu veika vien dėl to, kad ji atitinka baudžiamajame įstatyme numatytus nusikaltimo sudėties požymius.

Kaltinimas - procesinė kategorija, kuri atskiria baudžiamąjį procesą, nuo kitų teisinių procesų (civilinio, administracinio, konstitucinio). Tai pagrindinis baudžiamojo proceso institutas. Jis yra vienas seniausių ir reikšmingiausių procesinių reiškinių teisės istorijoje. Kaltinimas reikalingas nuspręsti apie asmens, padariusio uždraustą veiką, kaltumą.⁹

Kaltinimas baudžiamajame procese gali būti vartojamas dviem prasmėmis: siaurąja ir plačiąja. Siaurąja prasme jis suprantamas kaip tvirtinimas apie konkretaus asmens kaltumą įvykdžius konkrečią nusikalstamą veiką ir tos pozicijos atstovavimas teisme, o plačiąja prasme kaltinimas gali būti suprantamas kaip bet kokia veikla, nukreipta nustatyti asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, baudžiamosios bylos jo atžvilgiu pradėjimą, to asmens sulaikymą, kardomųjų priemonių jam taikymą, jo kaltės įrodymų rinkimą, kaltinamojo akto surašymą, kaltinimo pateikimą ir palaikymą teisme. Be to reikia pastebėti, kad *Konstitucinis teismas yra pažymėjęs, kad asmuo negali būti pripažintas kaltu nusikaltimo padarymu ir kriminalinė bausmė niekam negali būti paskirta be tinkamos teisminės procedūros, leidžiančios kaltinamajam žinoti viską, kas jam*

⁹Kozubenko, J. V. Ugolovnoe presledovanie kak ehlement mekhanizma ugolovno-pravovovo regulirovanija. *Gosudarstvo i pravo* [State and Law]. 2008, No.2, p.108.

*inkriminuojama ir kuo pagrįsti reiškiami kaltinimai...*¹⁰ Šiame darbe kaltinimas bus naudojamas siaurąja prasme, t.y. - kaip tvirtinimas apie tam tikro asmens kaltumą. Pažymėtina, kad kaltinimas čia apima įtariamąjį ir kaltinamąjį.

Grįžtant prie nekaltumo prezumpcijos analizės, pažymėtina, kad pastaroji mums geriausiai žinoma kaip teisinė kategorija, turinti savo istoriją ir kaip mintis, ir kaip praktika.¹¹ Žmogus yra baudžiamas ne už mintis, samprotavimus, bet už savo, o ne ko nors kito veiksmus. Jeigu kas nors įvykdo kokį nors teisei priešingą veiksma, tuomet už tokį veiksma jį galima bausti. Prezumpcija, kaip tam tikrą prielaidą, viduramžiais plačiai taikydavo inkvizicija. Inkvizicijai užtekdavo kokio nors įtarimo, skundo, ir žmogus buvo nuteisiamas už eretiškus veiksmus, poelgius, mintis, neatitinkančias bažnyčios dogmų, buvo sudeginamas kaip burtininkas, raganius ar ragana.¹² Vystantis teisei buvo suvokta, kad toks prezumpcijos traktavimas absurdiškas, todėl buvo suformuluotas nekaltumo prezumpcijos principas, kad kiekvienas kaltinamas nusikalstamos veikos padarymu asmuo laikomas nekaltu tol, kol jo kaltė neįrodyta. (Pirmą kartą šis principas įtvirtintas po 1789 m. Prancūzijos revoliucijos, „Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje“.¹³)

Šio visuotinai pripažįstamo teisės principo pagrindinis postulatats reikalauja asmenį laikyti nekaltu, jei neįrodoma priešingai. Toks reikalavimas suponuoja būtinų procesinių taisyklių laikymąsi bei nustato tam tikras proceso dalyvių teises ir pareigas. Nors šis principas žinomas jau keletą šimtmečių, tačiau dar ir šiuo metu aiškaus sutarimo šiuo klausimu nėra. Pavyzdžiui, kai kurie mokslininkai nekaltumo prezumpciją laiko fikcija, neturinčia praktinės reikšmės. Kaip teigia

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118 (1), 156 (1) straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317 (1) straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-2423.

¹¹Azguridienė, G. *Nekaltumo prezumpcija, arba geriau būti apgautam nei kiekvieną kartą įtarti*. Naujasis Židinys. Aidai. 2011, p.6.

¹²Vitkevičius, P. Ar galima bausti žmogų, kuris nei nusikaltimo, nei nusižengimo nepadarė? „Karštas komentaras“ [interaktyvus]. 2006, p.22. [žiūrėta 2011-10-02]. <http://www.mediabv.lt/res_zinpr_det.php?id=11508>.

¹³Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija 1789 m. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-10-02]. <http://fr.wikisource.org/wiki/D%C3%A9claration_des_Droits_de_l'Homme_et_du_Citoyen>

Favoreu L., reikia turėti idilišką požiūrį į baudžiamąją justiciją manant, kad nekaltumo prezumpcijos principas taikomas efektyviai.¹⁴

Tačiau, kad ir kaip bebūtų, nekaltumo prezumpcijos principas, kaip pamatinis ir visuotinai pripažįstamas baudžiamojo proceso teisės principas, įtvirtintas daugelyje žmogaus teises reglamentuojančių tarptautinės teisės aktų, - be kita ko 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (toliau - ir ŽTK). Pradžioje ŽTK įtvirtino minimalius žmogaus teisių apsaugos standartus. Palaipsniui Konvencijos pagrindu buvo sukurtas efektyvus žmogaus teisių apsaugos mechanizmas. 1995 metų birželio 20 dieną Lietuvos Respublika ratifikuodama Konvenciją bei jos Protokolus prisiėmė visus iš šių dokumentų kylančius įsipareigojimus ir tarptautinei bendruomenei pasižadėjo gerbti bei saugoti ten įtvirtintas pagrindines žmogaus teises ir laisves.¹⁵

Nekaltumo prezumpcija, kurią garantuoja Konvencijos 6 straipsnio 2 dalis, reiškia, kad kiekvienas asmuo baudžiamosiose bylose kaltinamas nusikaltimo padarymu laikomas nekaltu tol, kol jo kaltė neįrodyta pagal įstatymą. Šis ŽTK 6 straipsnis, įtvirtindamas teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą, nekaltumo prezumpcijos principą bei procesines garantijas, yra laikomas vienu iš esminių Konvencijos straipsnių, kuris praktikoje yra gana dažnai pažeidžiamas.¹⁶

Pažymėtina, kad Konvencijos 6 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas nekaltumo prezumpcijos principas yra taikomas tik baudžiamosiose bylose, priešingai negu šio straipsnio pirmoje dalyje kiti nurodyti teisės į teisingą bylos nagrinėjimą objektyvūs kriterijai, kurie yra taikomi tiek civiliniame, tiek baudžiamajame procesuose.

Europos žmogaus teisių teismo praktika patvirtina, kad nekaltumo prezumpcija gali pasinaudoti tik toks asmuo, kuris kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką.¹⁷¹⁸ Kaltinamasis turi būti

¹⁴Favoreu, L., *La Cour de Cassation, le Conseil constitutionnel et l'article 66 de la Constitution*. Paris. AJDA: 1986, p.169.

¹⁵ Žmogaus teisės ir laisvės. Lietuvos Respublikos įstatymų ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1995, p.5.

¹⁶Jočienė D. Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str. taikymas ir aiškinimas Lietuvos Respublikos pralaimėtose bylose [interaktyvus]. 2004, [žiūrėta 2011-10-02]. <<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0120826.pdf>>.

¹⁷X v. FRG no. 4483/70, 1971, 38 CD 77 [interaktyvus]. 2005, [žiūrėta 2011-10-02]. <<http://fds.oup.com/www.oup.com/pdf/13/9780198299363.pdf>>.

laikomas nekaltu, kol valstybė, t. y. jos baudžiamojo persekiojimo institucijos, nepateikia pakankamai nepriklausomam ir nešališkam teismui reikalingų įrodymų, kad jis yra kaltas. Nekaltumo prezumpcija „reiškia [...], kad teismo nariai negali pradėti teismo, iš anksto manydami, kad kaltinamasis padarė nusikaltimą, kuriuo jis kaltinamas“.¹⁹ Ši nuostata pabrėžiama ir Žaliojoje knygoje²⁰ dėl nekaltumo prezumpcijos. Europos Bendrijų Komisijos Žaliojoje knygoje skelbiama, kad, kaltinamasis turi būti laikomas nepadariusiu nusikalstamos veikos, kol valstybė, t. y. jos baudžiamojo persekiojimo institucijos, nepateikia pakankamai nepriklausomam ir nešališkam teismui reikalingų įrodymų, kad jis yra kaltas. Vadinasi Konvencijos 6 straipsnio 2 dalis reikalauja, kad teismo narių pareiga būtų nepradėti bylos nagrinėjimo su iš anksto sudaryta nuomone dėl kaltinamojo įvykdyto pažeidimo.

Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pažymėjęs, kad Konvencijos 6 straipsnio 2 dalis reglamentuoja visą baudžiamąjį procesą, nepaisant jo baigties, todėl net ir vėlesnis asmens pripažinimas kaltu negali panaikinti pradinės jo teisės būti laikomam nekaltu, kol kaltumas neįrodytas pagal įstatymą.²¹ Teismas byloje Barbera, Messegue ir Jabardo prieš Ispaniją (1988 m. gruodžio 6 d.) įvardija tokius kriterijus, kuriais remiantis sprendžiamas Konvencijos 6 straipsnio 2 dalies laikymasis

- vykdydami savo pareigas teismo nariai neturi remtis išankstine nuomone, kad:
- kaltinamasis padarė nusikaltimą, kuriuo yra kaltinamas;
- tai turi įrodyti kaltintojas, o bet kokia abejonė turi tarnauti kaltinamojo labui;
- be to, kaltintojas turi pranešti kaltinamajam, kokie kaltinimai jam bus pareikšti - tam,

¹⁸ Baudžiamoji veika, pagal EŽTT apima “teisės pažeidimo” (angl. offence / pranc. infraction) sąvoką. Sprendžiant, ar Konvencijos prasme teisės pažeidimas (offence / infraction) kvalifikuotinas kaip nusikalstama veika (criminal /penale), pirmiausia išsiaiškinama, ar tam tikrą veiką apibūrinanti norma valstybės atsakovės teisinėje sistemoje priklauso baudžiamajai teisei.

¹⁹*Barberà, Messegú and Jabardo v. Spain*, 6 December 1988, Series A no. 146. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-03-14]

<<http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/hof.nsf/e4ca7ef017f8c045c1256849004787f5/1269c1953177182cc1256640004c20a3?OpenDocument>>.

²⁰Nekaltumo prezumpcija Žalioji knyga Europos bendrijų komisija Briuselis, 26.4.2006 KOM(2006) 174

²¹Javaid, R. International human rights law (a practical approach). Great Britain: Henry Ling Ltd., 2003, p.142.

- kad jis galėtų tinkamai pasiruošti savo gynybai, - ir pateikti pakankamai kaltinimą paneigiančių įrodymų.²²

Taigi Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika atskleidžia, kaip reikia suprasti nekaltumo prezumpcijos principą. Iš šios praktikos išplaukia, kad minėtas principas pasireiškia įvairiomis formomis. Tačiau esminis aspektas būtų tai, kad „nekaltumo prezumpcijos principas taikomas tik to asmens naudai, kuris kaltinamas baudžiamosios veikos padarymu.“²³

Aktualu pažymėti, kad nekaltumo prezumpcija nelaikytina absoliučiu reikalavimu. Štai vienoje 2001 m. Jungtinės Karalystės nagrinėtoje byloje, vienas iš teisėjų buvo pareiškęs Lordų Rūmuose: „Ir vis dėlto yra teisinga teigti, kad konstitucinėje demokratijoje gali būti pateisinamas ir ribotas nekaltumo prezumpcijos nuostatos taikymas.“²⁴

Europos Žmogaus Teisių Teismas taip pat yra pasisakęs šiuo klausimu. Faktų ar teisės prezumpcijos veikia kiekvienoje teisinėje sistemoje. Visiškai akivaizdu, kad Konvencija iš principo nedraudžia taikyti tokias prezumpcijas. Tačiau ji reikalauja, kad sutarties šalys šiuo atžvilgiu laikytųsi baudžiamosios teisės apibrėžtų reikalavimų. Pagal 6 straipsnio 2 dalį baudžiamojoje teisėje nustatyta fakto ar teisės prezumpcija nėra taikoma automatiškai. Pagal ją yra reikalaujama, kad valstybės laikytųsi tam tikrų apribojimų, atsižvelgdamos į svarstomų dalykų svarbą ir užtikrindamos teisę į gynybą.²⁵ Vadinas, tai reiškia, kad teisės aktais numatyta galimybė interpretuoti nekaltumo prezumpciją turi būti tinkamai pagrindžiama, ir ji negali būti didesnė, nei iš tikrųjų reikalinga. Taip pat būtina laikytis proporcingumo principo, nes proporcingumo principais apginamas konstitucinis prigimtinio teisingumo reikalavimas. Dažnai yra išskiriami ir proporcingumo principo sekmenys. Tokiais yra Konstitucijos viršenybė, įstatymų vienovė, lygybės prieš įstatymą ir teismą, žmogaus teisių bei laisvių įgyvendinimas nepažeidžiant kitų asmenų teisių ir laisvių. Proporciumas yra demokratijos sudedamasis elementas ir visuomenės civilizacijos požymis. Galima išskirti kelis tarpusavyje susijusius teisėtumo elementus:

²²Gomien Domia. Trumpas Europos žmogaus teisių konvencijos vadovas. Vilnius, 1995, p.33.

²³Zappala, S. *Human rights in International criminal proceedings*. Oxford, 2003, p.156.

²⁴Doig, A. Teisinės atsakomybės sistema, turto išieškojimas ir kardomosios priemonės: galutinė ataskaita projektas „Kovos su korupcija stiprinimas“. Lietuva. STT. 2008, p.47.

²⁵*Salabiaku v. France*, 7 October 1988, Series A no.141. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-05-02]. <<http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/hof.nsf/bd85b31af932d14bc1256681002b47f0/cabd534a9844f942c1256640004c213d?OpenDocument>>.

- Teisės privalomumas visiems, tvarka, kuriai esant visuomeninių santykių dalyviai privalo griežtai laikytis teisės normų ir vykdyti jų reikalavimus;
- Teisėtumo idėja, kai teisinėje sąmonėje diegiama tokio visuomeninių santykių dalyvių elgesio tikslingumo ir būtinumo idėja, kai teisė tampa visuotinė.²⁶

Apibendrinant konstatuotina, jog Konvencijoje įtvirtintas nekaltumo prezumpcijos principas preziūmuoja įtariamojo, kaltinamojo nekaltumą. Tačiau Konvencijoje nekaltumo prezumpcija yra apibrėžta gana abstrakčiai, ir yra tiesiog vienu iš žmogaus teisių postulatų. Iš įtvirtintų nuostatų neaišku, kokiais kriterijais remiantis sprendžiama, ar kiekvienu konkrečiu atveju buvo laikomasi Konvencijos 6 straipsnio 2 punkto. Vien fakto konstatavimas, kad asmens kaltumas dėl padarytos baudžiamosios veikos padarymo yra pripažįstamas tik išnagrinėjus bylą pagal įstatymus ir priėmus sprendimą, nėra pakankama sąlyga užtikrinant šį principą.

1.2 Nekaltumo prezumpcijos principas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Baudžiamojo proceso kodekse

Lietuvoje nekaltumo prezumpcija - viena iš asmens teisių, įtvirtinta aukščiausiu lygiu - Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnyje. Teigiama, kad asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodomas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu.²⁷

Šio principo esmė ir reikšmė tokia: asmuo laikomas nepažeidusiu Konstitucijos, įstatymų, kitų teisės aktų tol, kol įstatymo nustatyta tvarka neįrodoma priešingai. Taigi kiekvieno asmens atžvilgiu preziūmuojamas nekaltumas. Tai oficiali teisinė asmens padėtis, kurią valstybė, visuomenė, individai privalo gerbti, jos paisyti.

Nekaltumo prezumpcija, įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, yra vienas iš garantų, saugančių žmogų nuo valstybės neteisėtos prievartos ir proceso įstatymo dangstomo

²⁶Jankauskas, K. Teisės principų samprata ir jų įtvirtinimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai. *Jurisprudencija*. 2004, T.5I(43): 23.

²⁷Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

susidorojimo bei kartu įpareigojantis kaltinimo, teismo ir gynybos institucijas tiesai nustatyti naudotis tik baudžiamojo proceso įstatyme įteisinta tvarka ir pagrindais.²⁸

Plėtodamas konstitucinės teisės doktriną, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad *nekaltumo prezumpcija - tai pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamųjų bylų procese principas, viena svarbiausių žmogaus teisių ir laisvių garantijų.*²⁹ Taip pat Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad *Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija yra viena svarbiausių teisingumo vykdymo demokratinėje teisinėje valstybėje garantijų, kartu ir žmogaus teisių ir laisvių garantija, ir ypač svarbu, kad nekaltumo prezumpcijos laikytusi valstybės institucijos ir pareigūnai - taip pat, kad viešieji asmenys, kol asmens kaltumas padarius nusikalstamą veiką nebus įstatymo nustatyta tvarka įrodytas ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, apskritai turi susilaikyti nuo asmens įvardijimo padarius nusikalstamą veiką.*³⁰

„Nekaltumo prezumpcijos atžvilgiu asmuo tebelaikomas nekaltu, o kaltinimą būtina patikrinti teisme. Būtent teismo nepriklausomumas, nešališkumas yra pagrindinės konstitucinės garantijos, kad kaltinimo, gynybos įrodymai bus patikrinti objektyviai, visapusiškai, abiem šalims užtikrinant lygias teises rungtyniškame procese. Kartu tai ir žmogaus teisių bei laisvių apsaugos garantijos baudžiamajame procese. Tik įsiteisėjęs apkaltinamasis nuosprendis yra pagrindas oficialiai pripažinti asmenį kaltu. Nuo tada įstatymas leidžia kaltinamajam (dabar jau - nuteistajam) taikyti teisių, laisvių apribojimus, suvaržymus, t. y. asmuo patiria baudžiamosios atsakomybės taikymo teisinius padarinius.“³¹

Nekaltumo principas - vienas pamatinių Baudžiamojo proceso principų, žinomas dar Romėnų teisėje. Antai V a. gyvenęs ir lotynų kalba rašęs krikščionių moralistas Salvijanas savo veikale „Apie dieviškąjį valdymą“ nurodo XII lentelių įstatymuose buvus įtvirtintą nuostatą, draudžiančią užmušti žmogų be atitinkamo teismo nuosprendžio: „*In-terfici enim indemnatum quemcunque hominem etiam XII tabularum decreta vetuerunt*“ (De gubern. Dei 8, 5). Ši nuostata ne tik liudija aukštą bendrąją to meto romėnų teisinę kultūrą, bet taip pat visiškai pagrįstai gali būti

²⁸Nekrošius, J., *supra* note 11, p.191.

²⁹Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas „Dėl apribojimų advokatui atstovauti arba ginti teisme“. *Valstybės žinios*. 2001-02-14, Nr. 14-445.

³⁰Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl apylinkių teismų teisėjų atleidimo“. *Valstybės žinios*. 2007-01-18, Nr. 7-287.

³¹Nekrošius, J., *supra* note 11, p.191.

laikoma šiuolaikinės nekaltumo prezumpcijos pirmtake.³² Taigi aptarta leges XII tabularum nuostata yra šiuolaikinėje baudžiamojo proceso teisėje galiojančios nekaltumo prezumpcijos pagrindas.

Tačiau kaip teigia Jurka R. ir kt. - tam tikrame baudžiamojo proceso raidos etape (pasauliniu mastu) nekaltumo prezumpcija buvo nepripažįstama. Vienas žymiausių Italijos baudžiamojo proceso specialistų Manzinis R. dar XX amžiaus pradžioje rašė, kad nekaltumo prezumpcija yra absurdiška ir prieštaringa, nes absurdiška vykdyti procesą prieš asmenį, kuris turi būti laikomas nekaltu. Autorius Fletcheris R. nekaltumo prezumpciją vadino kuriozu, nepraktiška taisykle, kuria nesivadovaujama priimant proceso sprendimus. Mūsų laikais nekaltumo prezumpcijos „nepripažįsta“ Kinijos baudžiamojo proceso kodeksas. Kinai teisininkai pateikia tris argumentus:

1. sutikimas su nuostata, kad atsakovas yra nekaltas tuoj pat leistų įtariamajam elgtis priešingai;
2. prezumpcijai iš tikrųjų prieštarauja kardomasis kalinimas ir sulaikymas;
3. kodeksas numato daug garantijų, todėl įtvirtinti jame principą nebereikia.³³

Tačiau Lietuvoje šis principas be abejonės pripažįstamas, ir įtvirtintas ne tik Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje, bet ir Baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio (Asmens teisių apsauga baudžiamojo proceso metu) 6 dalyje³⁴, kur nustatyta, kad kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamasis ar kaltinamas asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas šio kodekso nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu.

Nekaltumo prezumpcija, kaip oficiali teisinė padėtis, paprastai siejama su įtariamuoju, kaltinamuoju. Nekaltumo prezumpcijos sukuriama oficialią teisinę minėtą baudžiamojo proceso dalyvio padėtį turi gerbti, jos privalo paisyti, kiti baudžiamojo proceso dalyviai ir apskritai teisinių santykių subjektai. Todėl dažnai žiniasklaidoje reiškiami nepagarbi ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų, teisėjų nuomonė apie įtariamąjį, kaltinamąjį ar nuteistąjį ar jų elgesį turi būti derinama su nekaltumo prezumpcijos principu.³⁵

³²Vėlyvis, S., Jonaitis, M. XII Lentelių įstatymai: bendrųjų šiuolaikines teises principų pradmenys. Mokslo darbai. *Jurisprudencija*. 2007, 11(101): 39.

³³Jurka, R., Ažubalytė, R., Gušauskienė, M., Panomariovas, A. Baudžiamojo proceso principai. Vilnius. Eugrimas: 2009, p.106.

³⁴Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

³⁵Nekrošius, J., *supra* note 11, p.191.

Teisinėje literatūroje išskiriami tokie pagrindiniai nekaltumo prezumpcijos principo elementai:

- Principas garantuoja, kad tik pagal įstatymų nustatytas taisykles ištyrus ir išnagrinėjus baudžiamąją bylą asmenį galima pripažinti kaltu nusikaltimo padarymu;
- Prezumpcija įpareigoja ypač nuodugniai taikyti procesinės prievartos priemones. Jokia prievartos priemonė, skiriama iki nuosprendžio įsiteisėjimo, negali būti traktuojama kaip bausmė ir turėti bausmės elementų;
- Prezumpcija reikalauja procesiniuose dokumentuose, priimamuose prieš apkaltinamojo nuosprendžio įsiteisėjimą vengti formuluočių apie įrodytą įtariamą ar kaltinamojo kaltę, o ypač to turi būti vengiama informuojant visuomenę apie nusikalstamas veikas;
- Kaltu asmuo gali būti pripažintas tik įstatymo nustatyta tvarka, laikantis visų baudžiamojo proceso principų ištyrus ir išnagrinėjus bylą.³⁶

Taigi nekaltumo prezumpcijos esmė - neleisti nepagrįstai susidaryti nuomonei, kad asmuo yra kaltas nusikalstamos veikos padarymu, bet ne tokiai, kad asmuo negali būti įtariamas nusikalstamos veikos padarymu.³⁷

Pažymėtina, kad aiškinant konkretaus baudžiamojo proceso principo turinį, dažnai iš vieno principo išvedami keli kiti principai arba keli atskiri principai interpretuojami kaip vieno principo sudėtinės dalys.³⁸

Kadangi aptarėme Konstitucinio teismo išaiškinimus nekaltumo prezumpcijos principo aspektu, aptariant nekaltumo prezumpciją baudžiamajame procese, analizuotina ir aktuali Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika.

Šioje byloje, V. M. buvo kaltinamas pagal Baudžiamojo kodekso 281 str. 3 d. (eismo įvykio sukėlimas, dėl kurio sunkiai sutrikdyta kito žmogaus sveikata), tačiau pirmosios instancijos teismas jį išteisino, neįrodžius, jog jis padarė nusikalstamą veiką, o apeliacinės instancijos teismas bylą nutraukė dėl senaties. Kasaciniu skundu V. M. Prašė jį išteisinti dėl to, jog nepadarė veikos, turinčios nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių.

³⁶Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, (T. 1): 92.

³⁷Vilniaus Apygardos Administracinis teismo 2009 spalio 12 d. sprendimas (bylos Nr. I-942-602/2009).

³⁸Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, Pr. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Vadovėlis, 2011, p.120.

Teismas konstatavo, kad net ir senaties termino suėjimo atveju apeliacinis procesas turi atlikti savo paskirtį, t. y. užtikrinti, kad neįsiteisėtų nepagrįsti ir neteisėti pirmosios instancijos teismų nuosprendžiai. Tiek tuo atveju, kai senaties terminas apkaltinamojo nuosprendžio priėmimui nėra suėjęs, tiek ir tuo atveju, kai toks terminas yra suėjęs, apeliacinės instancijos teismas privalo spręsti dėl apskųsto nuosprendžio teisėtumo ir pagrįstumo: 1) nustatčius, kad išteisinamasis nuosprendis yra teisėtas ir pagrįstas, apeliacinis skundas turi būti atmetamas, išteisinamasis nuosprendis tokiu atveju įsiteisėja; 2) nustatčius, kad išteisinamasis nuosprendis yra neteisėtas ir nepagrįstas, jis turi būti panaikintas. Išteisinamojo nuosprendžio panaikinimo atveju senaties termino suėjimas ar nesuėjimas lemia tik tolimesnius apeliacinės instancijos teismo sprendimus.

Apeliacinės instancijos teismas, naikindamas išteisinamąjį nuosprendį byloje, kurioje nėra suėjęs senaties terminas, gali priimti bet kurios rūšies nuosprendį. Tačiau senaties termino suėjimo atveju galimybės tęsti procesą nėra, nes byloje atsiranda kliūtis, dėl kurios procesas tampa negalimas. Išteisinamojo nuosprendžio panaikinimas tokioje situacijoje nereiškia traukiamo baudžiamojon atsakomybėn asmens pripažinimo kaltu. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad asmens kaltumas gali būti pripažintas tik įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. BPK nustatyta, kad asmuo kaltu pripažįstamas tik priimant apkaltinamąjį nuosprendį. Teismo nutartimi, kuria baudžiamoji byla nutraukiama dėl senaties termino suėjimo, negali būti išsprendžiami kaltės ir bausmės klausimai. Tokie klausimai sprendžiami tik priimant apkaltinamąjį nuosprendį. Baudžiamosios bylos nutraukimas nepaneigia Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje, ŽTK 6 straipsnio 2 dalyje, Baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 6 dalyje įtvirtintos asmens nekaltumo prezumpcijos.³⁹

Taigi šioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, jog senaties termino suėjimo atveju apeliacinės instancijos teisme galimybės tęsti procesą nėra, nes byloje atsiranda kliūtis, dėl kurios procesas tampa negalimas. Pabrėžtina, kad išteisinamojo nuosprendžio panaikinimas tokioje situacijoje nereiškia traukiamo baudžiamojon atsakomybėn asmens pripažinimo kaltu. Be to, teismo nutartimi, kuria baudžiamoji byla nutraukiama dėl senaties termino suėjimo, negali būti išsprendžiami kaltės ir bausmės klausimai. Tokie klausimai sprendžiami tik priimant apkaltinamąjį nuosprendį. Priešingai nei teigė kasatorius, nagrinėjamoje byloje apeliacinės instancijos teismas jo kaltės padarius nusikalstamą veiką negalėjo konstatuoti ir nekonstatavo. Dėl šios priežasties nepagrįstais laikytini kasatoriaus teiginiai apie ŽTK 6 str. garantuojamų teisių suvaržymą bei nekaltumo prezumpcijos pažeidimą.

³⁹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 2 d. nutartis (bylos Nr. 2K-29/2010).

Taip pat remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, pažymima, kad bylose dėl nekaltumo prezumpcijos, negalima remtis deklaratyviu šio baudžiamojo proceso principo traktavimu. Čia aktuali, toliau analizuojama byla.

2005 m. gruodžio 6 d. nagrinėtoje byloje, kasatorius teigė, kad pirmosios ir apeliacinės instancijų teismų sprendimai jo baudžiamojoje byloje naikintini, nes teismai išsamiai ir nešališkai neištyrė bylos aplinkybių, pažeidė rungimosi, nekaltumo prezumpcijos principus, taip pat ir jo - kaltinamojo - teises, nustatytas ne tik Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse, bet ir ŽTK 6 straipsnio 3 dalies c ir d punktuose, 13 straipsnyje. Nuteistasis V. S. tvirtino, kad jam inkriminuotų nusikaltimų nepadarė ir yra nuteistas pagal melagingus nukentėjusių ir liudytojų parodymus, duotus iš keršto, nenorint grąžinti iš jo pavogtų pinigų. Kasatorius nurodė, kad jo baudžiamojoje byloje buvo pažeistas nekaltumo prezumpcijos principas.

Teismas šioje byloje konstatavo, kad nekaltumo prezumpcijos principas, įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje, Baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 6 dalyje, Konvencijos 6 straipsnio 2 dalyje. Šis pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamųjų bylų procese principas yra viena svarbiausių žmogaus teisių ir laisvių garantijų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas). Kasatorius kasaciniame skunde tik deklaratyviai tvirtina, kad buvo pažeistas nekaltumo prezumpcijos principas, nes nenurodo, kaip konkrečiai pasireiškė šio principo pažeidimas. Byloje nėra duomenų, kad nekaltumo prezumpcijos principas ikiteisminio tyrimo metu, nagrinėjant bylą pirmosios ar apeliacinės instancijų teismuose, buvo pažeistas.⁴⁰ Taigi kiekvienu atveju būtina nurodyti kuo pasireiškė nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimas.

Taip pat pabrėžtina, kad nekaltumo prezumpcija, kuri ilgą laiką buvo laikoma tik baudžiamajam procesui būdingu principu, vis dažniau įvardijama kaip visai teisinei sistemai svarbus bendrasis teisės principas.⁴¹ Tai tik patvirtina šio principo aktualumą ir svarbą.

Apibendrinant konstatuotina, kad, nekaltumo prezumpcijos principas įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, konkretizuojamas Baudžiamojo proceso kodekse. Vadovaujantis juo - nekaltumo prezumpcija - įtariamojo, kaltinamojo teisinė padėtis. Nekaltumo prezumpcijos

⁴⁰Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis (bylos Nr. 2K-418/2005).

⁴¹Goda, G. Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai. Vilnius: *Teisė*, 2002, p.44.

principas reikalauja, kad nė vienas nekaltas nebūtų nuteistas. Nekaltumo prezumpcija vienodai veikia visose baudžiamojo proceso stadijose, viso baudžiamojo proceso metu.

2. NEKALTUMO PREZUMPCIJOS PRINCIPŲ IŠVADOS (SEKMENYS)

Siekiant nepažeisti nekaltumo prezumpcijos principo E.Palskys siūlo laikytis tam tikrų sekmenų išplaukiančių iš nekaltumo prezumpcijos:

1. Neįrodytas asmens kaltumas, prilygsta įrodytam asmens nekaltumui;
2. Įrodyti asmens kaltumą turi valstybės institucijos ir pareigūnai. Įrodinėjimo pareiga negali būti perkelta įtariamajam ar kaltinamajam. Asmuo neturi įrodinėti savo nekaltumo;
3. Visos abejonės dėl asmens kaltumo, jei jos nepašalinamos, aiškinamos asmens naudai;
4. Apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas spėjimais, prielaidomis, duomenimis nepagrįstais faktais. Asmens kaltumas turi būti visiškai įrodytas. Į išteisinamąjį nuosprendį negalima įrašyti formuluočių kurios leistų suabejoti išteisintojo nekaltumu.⁴²

Darbo autorius visiškai pritaria tokiai mokslininko nuomonei, ir toliau darbe analizuoja nekaltumo prezumpciją vadovaudamasis pastaraisiais sekmenimis.

2.1. Neįrodytas asmens kaltumas teisiškai prilygsta įrodytam jo nekaltumui

Nekaltumo prezumpcijos būtina laikytis visame baudžiamajame procese, o neįrodytas kaltumas prilygsta įrodytam nekaltumui. Kaip pažymėjo Lietuvos Aukščiausias Teismas 2005 m. lapkričio 22 d. nutartyje „šis principas garantuoja, kad tik pagal baudžiamojo proceso įstatyme nustatytas taisykles ištyrus bei išnagrinėjus baudžiamąją bylą, asmenį galima pripažinti kaltu dėl nusikalstamos veikos padarymo.“⁴³

Vadinasi asmens kaltumą reikia įrodyti. Taigi ir nekaltumo prezumpcijos institutas baudžiamojoje teisėje tiesiogiai sietinas su įrodinėjimu bei įrodymais. Dar „1434 m. gegužės 6 d. privilegijoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje feodalams didysis kunigaikštis pažadėjo nebausti feodalų pagal įtarimą, slaptą ar viešą įskundimą. Tai reiškia, kad teisiomojo kaltė turi būti įrodyta.

⁴²Palskys, E. Baudžiamojo proceso principai naujojo Lietuvos Respublikos BPK projekte. Vilnius: *Teisė*, 1993, Kr.26. 178-ISOp.

⁴³Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 22 d. nutartis (bylos Nr. 2K-7-645/2005).

Tuomet įrodymais buvo laikomas idealus ar materialus bylai svarbios informacijos atspindys aplinkoje. Kitaip sakant, įrodymai buvo ne pati informacija, o jos išraiška, išorinė forma.”⁴⁴

Šiuo metu įrodymais pripažįstami duomenys, atitinkantys BPK 20 straipsnyje numatytus reikalavimus. Šio straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad įrodymais baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys. „Įrodymai procese „atsiranda“ tik vykstant bylos nagrinėjimui pirmosios instancijos teisme. Ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo pareigūno, ikiteisminio tyrimo teisėjo, prokuroro surinkta ar proceso dalyvių pateikta informacija gali būti laikoma tik duomenimis, turinčiais reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti.”⁴⁵

Dabar galiojantis BPK nepateikia baigtinio sąrašo šaltinių, iš kurių gauti duomenys galėtų būti laikomi įrodymais. Kodekse numatytos tik šaltinių ir įrodymų rūšys su sąlyga, kad duomenys iš jų turi būti gauti įstatymų nustatyta tvarka.

Pagrindinis įstatymas, nustatantis duomenų, galinčių būti įrodymais, gavimo tvarką, be abejo, yra Baudžiamojo proceso kodeksas. Tačiau, kaip teigiama baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą taikymo teismų praktikoje apžvalgoje BPK - ne vienintelis įstatymas, kurio nustatyta tvarka gaunami įrodymai. Gana dažnai įrodymais pripažįstami duomenys, gauti remiantis Operatyvinės veiklos įstatymo reikalavimais. Kai kuriais atvejais įrodymai, kuriais grindžiamas nuosprendis, buvo gauti kitų įstatymų (Policijos veiklos, Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnybos ir kt.) nustatyta tvarka. BPK neišvardija įstatymų, kuriais remiantis gauti duomenys gali būti pripažįstami įrodymais. Pagal apibendrintus teismų nuosprendžius ir nutartis galima padaryti išvadą, kad, be BPK ir Operatyvinės veiklos įstatymo, tokie yra teisėsaugos institucijų organizaciją ir veiklą reglamentuojantys įstatymai: Policijos veiklos, Valstybės saugumo departamento, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Prokuratūros ir kt.⁴⁶

Nors BPK 20 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad įrodymais pripažįstami duomenys, gauti įstatymų nustatyta tvarka, tačiau teismų praktika rodo, kad šios normos nereikia suprasti tiesiogiai. Praktikoje pasitaiko atvejų, kai tam tikri duomenys yra gaunami ne įstatymų, o žemesnės teisinės galios aktų nustatyta tvarka. Pavyzdžiui, autoavarijų bylose transporto priemonę vairavusio asmens neblaivumas, be kitų duomenų, nustatomas medicininės apžiūros neblaivumui, girtumui ar apsvaigimui nustatyti aktu, gautu Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gegužės 12 d.

⁴⁴Machovenko, J. Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. Vilnius: *Teisė*, 2005, (55): 31.

⁴⁵*Supra* note 37, p.245.

⁴⁶Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. *Teismų praktika*. 2007, (27).

nutarimu Nr. 452 patvirtintų „Transporto priemonės vairuojančių ir kitų asmenų neblaivumo (girtumo) ar apsvaigimo nustatymo taisyklių“ nustatyta tvarka. Tokiuose aktuose esantys duomenys pagrįstai pripažįstami atitinkančiais BPK 20 straipsnyje keliamus reikalavimus, nes šios taisyklės patvirtintos vadovaujantis įstatymais (konkrečiais Administracinių teisės pažeidimų kodekso, Alkoholio kontrolės, Narkologinės priežiūros, Saugaus eismo automobilių keliais įstatymų straipsniais).⁴⁷

Įrodymais gali būti pripažįstami ir duomenys, gauti kitų žemesnės nei įstatymai aktu, nustatyta tvarka, pavyzdžiui, Lietuvos policijos generalinio komisaro 2002 m. gruodžio 24 d. įsakymu Nr. 660 patvirtintos „Policijos patrulių veiklos instrukcijos“, Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos direktoriaus 2003 m. gegužės 7 d. įsakymu Nr. 46V patvirtintų „Ūkinės finansinės veiklos objektų tyrimo bei specialisto išvados pateikimo taisyklių“ (2005 m. sausio 10 d. įsakymo Nr. 4V redakcija) ir kt. Šiuo atveju svarbu, kad tokie aktai būtų priimti vadovaujantis įstatymu.

Svarbu akcentuoti, kad asmens kaltumas gali būti įrodytas tik remiantis teisėtai gautais duomenimis. Tokiais duomenimis laikomi duomenys, surinkti atliekant BPK ar kituose teisės aktuose numatytus veiksmus. Atliekant įstatyme numatytus veiksmus, gauti duomenys dėl leistinumo reikalavimo pažeidimo negali būti laikomi įrodymais, jei atliekant šiuos veiksmus būtų nepagrįstai suvaržytos žmogaus teisės, pažeisti proceso principai, pavyzdžiui, proporcingumo ar pan., būtų panaudotas smurtas, grasinimai ar kitokia neleistina prievarta, proceso veiksmas būtų atliktas nepakankamai tiksliai laikantis tam veiksmui atlikti nustatytų pagrindinių taisyklių, pavyzdžiui, veiksmą atliko nekompetentingas asmuo, neturintis reikiamos tam veiksmui atlikti sankcijos, arba atliekant veiksmą buvo iš esmės varžomos įtariamojo (kaltinamojo) teisės, proceso veiksmo eiga ir rezultatai būtų netinkamai užfiksuoti. Neleistinu, įrodymas negali būti pripažintas vien dėl tos priežasties, kad kiti su šiuo įrodymu susiję įrodymai buvo gauti neteisėtais būdais. Teisėtais būdais gauti duomenys - tai tokie duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmais. Atliekant bet kurį tyrimo veiksmą, visuomet rašomas protokolas, kurį surašo tyrimo veiksmą atliekantis arba jam padedantis asmuo, tyrimo veiksmo metu arba tuojau pat jį pabaigus.

Įrodymu gali būti laikomi tik tokie duomenys, kurių patikimumas BPK numatytais priemonėmis teismo proceso metu gali būti patikrintas.⁴⁸ Sprendžiant, ar duomenys yra gauti

⁴⁷*Supra* note 47

⁴⁸*Supra* note 39, p.213.

teisėtais būdais, pirmiausia reikia išsiaiškinti, kas - proceso dalyvis ar valstybės institucija (pareigūnas) - šiuos duomenis surinko ir pateikė į bylą, nes skirtingų subjektų elgesiui taikomi skirtingi principai. Tais atvejais, kai reikšmingus bylai duomenis pateikia proceso dalyviai (įtariamasis, kaltinamasis, gynėjas, nukentėjęsysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, taip pat įtariamojo, kaltinamojo, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovas) arba bet koks fizinis ar juridinis asmuo (BPK 98 straipsnis), teismas turi patikrinti, ar šie duomenys gauti įstatyme neuždraustu būdu (principas „galima tai, kas neuždrausta įstatymo“).⁴⁹

Taigi, siekiant nepažeisti nekaltumo prezumpcijos, prieš kaltinant asmenį būtini pakankami įrodymai.

Prokuroras tik įsitikinęs, jog ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos, baigia ikiteisminį tyrimą surašydamas atitinkamą dokumentą: kaltinamąjį aktą (BPK 218-220 str.) arba pareiškimą dėl supaprastinto proceso formų taikymo ((baudžiamąjį įsakymą surašymo (BPK 418 str.) ar proceso užbaigimo pagreitinto proceso tvarka (BPK 426 str.)), arba nutarimą perduoti bylą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo. Prokuroras rašydamas šiuos baigiamuosius ikiteisminio tyrimo stadijos dokumentus vertina surinktus faktinius duomenis darydamas išvadą, asmuo kaltas ar nekaltas dėl nusikalstamos veikos padarymo, todėl galima teigti, kad ir prokuroras yra duomenų vertinimo subjektas.

Remiantis nekaltumo prezumpcija - neįrodytas asmens kaltumas teisiškai prilygsta įrodytam jo nekaltumui, tačiau, čia kyla aktuali ikiteisminio tyrimo duomenų viešinimo problema. Praktikoje dažna situacija, kai ikiteisminio tyrimo duomenys atskleidžiami žiniasklaidai. Tokiu atveju ikiteisminio tyrimo duomenų paskleidimas žiniasklaidos priemonėse, reiškia ne ką kita, kaip socialinį vertinimą, būtiną tam, kad tam tikras asmuo be pagrindo būtų pripažintas kaltu.

Visiems aišku, kad žiniasklaidos domėjimasis nusikalstamomis veikomis, ir kaltinamais jas padariusiais asmenimis, natūralus.

Pati pagrindinė žiniasklaidos priemonių teisė - rinkti informaciją ir ją skelbti. Šią teisę garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 str.⁵⁰, suteikiantis teisę į saviraiškos laisvę: „žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti“ ir „žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas“ (žiniasklaidos priemonių atžvilgiu tokia teisė ir laisvė

⁴⁹Supra note 47.

⁵⁰Supra note 28.

įvardijama informacijos laisve). Nors ši laisvė tiesiogiai garantuojama žmogui, tačiau manytina, netiesiogiai garantuojama ir žiniasklaidos priemonėms. Juolab, kaip nurodo Konstitucinis teismas, „laisvas ir visuotinis keitimasis informacija, nevaržomas jos skleidimas yra ypač svarbus demokratinių procesų veiksnys“⁵¹.

Reikia paminėti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 str. 1 d.⁵², ŽTK 10 str. 1 p.⁵³, kurie įtvirtina teisę į žodžio laisvę, kaip vieną svarbiausių demokratinės visuomenės pagrindų. Ši teisė apima laisvę turėti įsitikinimus ir juos reikšti, teisę ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, spaudos ir kitų informacijos priemonių laisvę. Taigi šiuose teisės aktuose įtvirtintas pagrindinis žiniasklaidos teisės principas - žodžio, informacijos laisvė, be kurio žiniasklaidos veikla negalima.

Nepriklausomos visuomenės informavimo priemonės - svarbus atviros pilietinės visuomenės bei demokratinės valstybės komponentas. Tokią išvadą padarė Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1995 m. balandžio 20 d. nutarime konstatuodamas, kad „galimybė kiekvienam žmogui laisvai formuoti savo nuomonę ir pažiūras ir laisvai jas skleisti - būtina sąlyga demokratijai sukurti ir išsaugoti“.⁵⁴ Šiuolaikinėje visuomenėje žinios ir informacija įgyja realią valdžią. „Spauda, radijas ir televizija - pagrindinės žinių ir informacijos skleidėjos, dar visuomenėje traktuojamos kaip viena iš pagrindinių valdančių ir nuomonę formuojančių veiksnių.“⁵⁵ Su tuo sutinka ir Balčytienė A. teigdama, kad žiniasklaida ne tik daro poveikį žmonių gyvenimui, bet ir formuoja požiūrį į įvairius reiškinius, kurie yra aktualūs visai visuomenei.⁵⁶

Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad žiniasklaidos priemonė turi teisę skelbti informaciją apie viešojo asmens privatų gyvenimą be jo sutikimo, jeigu ši

⁵¹Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 vasario 13 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 15-314.

⁵²*Supra* note 28.

⁵³*Supra* note 17.

⁵⁴Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos radijo ir televizijos statuto 7 bei 9.3 straipsnių, taip pat radijo ir televizijos programų transliavimo valstybinių įrenginių nuomos privačioms redakcijoms konkurso organizavimo techninės komisijos nuostatų 3 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 34-847.

⁵⁵Nugaraitė, A. *Lietuvos daugiataražinės spaudos raidos bruožai*. Vilnius, 1988, p.63.

⁵⁶Balčytienė, A. *Žiniasklaidos kultūra. Dienos ir darbai*. Vilnius, 2004, (38): 16.

informacija atskleidžia visuomeninę reikšmę turinčias privataus šio asmens gyvenimo aplinkybes ar asmenines savybes. Pažymėtina, kad tai atvejis, kai remiantis žiniasklaida gali be asmens sutikimo informuoti visuomenę apie tokio asmens privatų gyvenimą tokiu mastu, koku to asmens asmeninės savybės, elgesys, kitos privataus gyvenimo aplinkybės gali turėti reikšmės viešiesiems reikalams ir dėl to skelbiama informacija turi visuomeninę reikšmę.⁵⁷ Vadinasi, jei asmuo įtariamas tam tikru nusikaltimu, žiniasklaida turi teisę informuoti apie tai visuomenę.

Taigi žiniasklaida domisi visuomenėje vykstančiais įvykiais, bei daro tiesioginį poveikį visuomenei. Žiniasklaidos ir visuomenės didesnis susidomėjimas tam tikromis bylomis kyla dėl aukštos pažeidėjo padėties, politinio konteksto, kuriame vyksta nagrinėjami pažeidimai, pažeidimo rūšies ir sunkumo. Demokratinėje visuomenėje neišvengiama, kai spauda kartais aštriai komentuoja tokias bylas keldama aukšto rango valstybės pareigūnų moralumo bei politikos ar verslo pasaulio ryšio klausimus.⁵⁸ Todėl savaime aišku, kad teisėsaugos institucijos turi teisę informuoti visuomenę apie atliekamus tyrimus ir pareikšti įtarimus dėl nusikaltimo⁵⁹, jeigu įtarimai nėra oficialus kaltinamojo kaltės pripažinimas.⁶⁰

Vis dėlto, informacijos laisvė nėra absoliuti vertybė. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas 1996 m. gruodžio 19 d. nutarime⁶¹ konstatavo: „Teisės į informaciją apribojimus lemia šios konstitucinės vertybės santykis su kitomis teisinėmis vertybėmis, išreiškiančiomis kitų asmenų

⁵⁷Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 104-4675.

⁵⁸ Craxi v. Italy no. 34896/97, EHRR 2002 [interaktyvus]. 2002, [žiūrėta 2011-07-30]. <<http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/Hof.nsf/e4ca7ef017f8c045c1256849004787f5/8fd6db9f768dcabe41256c870058dba7?OpenDocument>>.

⁵⁹*Krause v. Switzerland* no. 7986/77, 3 October 1978, 13DR73, [interaktyvus]. 2007, [žiūrėta 2011-07-30]. <<http://eu.vlex.com/vid/krause-v-switzerland-27430010>>.

⁶⁰Analysis of the case of *Alenet de Ribemont v. France* judgment of the European court of human rights issued on 23 january 1995 This material was developed mth the support of The British East-West Centre (BEWC) [interaktyvus]. 2005, p.7. [žiūrėta 2011-07-30]. <http://www.legalguide.am/doc/materials_on_website/materials_english/analysis/analysis_De_Ribemont.pdf>.

⁶¹Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1996 gruodžio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių ir jų apsaugos“. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 126-2962.

teisės ir laisvės bei visuomenės būtinus poreikius. Vienas tokių poreikių - būtinybė visuomenės ar individo labai apsaugoti tam tikras žinias, siekti, kad nebūtų pažeista nekaltumo prezumpcija“.

Pažymėtina, kad saviraiškos laisvės ribojimas žiniasklaidoje galimas tik tuomet, kai jis yra teisėtas, proporcingas ir būtinas demokratinėje visuomenėje. Šie saviraiškos laisvės ribojimo pagrindai - ŽTK 10⁶² straipsnio ir gausios Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos išdavos. Taigi žiniasklaidos priemonėms suteiktos teisės gali būti ribojamos, kai tai būtina demokratinėi visuomenei, ir, aišku, nekaltumo prezumpcijai užtikrinti, tačiau kitais atvejais toks ribojimas nepateisinamas.

Lietuvos policijos generalinio komisaro 2001-03-21 įsakymu Nr. 120 patvirtintame Informacijos teikimo viešosios informacijos rengėjams reglamente įtvirtinta ir tebegalioja tokia nuostata, pagal kurią viešosios informacijos rengėjams neteikiama tam tikra informacija. Minėtame įsakyme taip pat egzistuoja nuostata, pagal kurią informacija viešosios informacijos atstovams teikiama laikantis asmens nekaltumo prezumpcijos principo.

Taip pat paminėtinos, 2011 m. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu patvirtintos ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo rekomendacijos, kurių paskirtis - ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, valstybės ir visuomenės interesus, laikantis nekaltumo prezumpcijos, saugant žinias apie asmens privatų gyvenimą užtikrinti baudžiamojo persekiojimo sėkmę, ikiteisminio tyrimo duomenų apsaugą ir visuomenės teisę žinoti.

Šiose rekomendacijose aiškiai įtvirtinti kokie duomenys neskelbtini. Tai - asmens duomenys - asmens kodas, asmens gimimo data, tiksli asmens gyvenamoji vieta.

Nustatyta ikiteisminių tyrimo duomenų skelbimo tvarka, pagal kurią leidimą skelbti ikiteisminio tyrimo duomenis kitiems ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo subjektams prokuroras duoda raštu (įskaitant ir elektroninėmis ryšio priemonėmis). Toks dokumentas saugomas ikiteisminio tyrimo byloje, o jo kopija - ikiteisminio tyrimo kontrolės byloje. Duomenys apie akivaizdų nusikalstamos veikos įvykį gali būti ikiteisminio tyrimo pareigūno arba ikiteisminio tyrimo įstaigos padalinio (atstovo), atsakingo už ryšius su visuomene, skelbiami be prokuroro leidimo, laikantis nustatytų principų.

Ikiteisminio tyrimo duomenų apsaugos teisinio režimo veikimas prasideda gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką ir tęsiasi iki to momento, kai ikiteisminio tyrimo medžiaga su baigiamuoju proceso aktu (kaltinamasis aktas, pareiškimas dėl proceso užbaigimo

⁶²*Supra* note 17.

teismo baudžiamojo įsakymo priėmimu, pareiškimas dėl proceso užbaigimo pagreitinoto proceso tvarka, nutarimas perduoti bylą teismui dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo) perduodama teismui ir konkretūs ikiteisminio tyrimo duomenys ištiriami viešame teismo posėdyje.

Nurodyta, kad valstybinį kaltinimą palaikantis prokuroras gali skelbti ar komentuoti tuos ikiteisminio tyrimo duomenis, kurie buvo ištirti ar paskelbti viešo teismo posėdžio metu.

Apie sprendimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą nurodant motyvus paprastai skelbiama, jeigu apie medžiagos ar suinteresuotų asmenų pareiškimų, skundų perdavimą prokuratūrai arba ikiteisminio tyrimo įstaigai buvo paskelbta visuomenės informavimo priemonėse, arba tokia informacija gali būti svarbi visuomenei. Sprendimą dėl tokių duomenų skelbimo rekomenduotina priimti tik po to, kai bus priimtas galutinis proceso sprendimas, patvirtinantis prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimo teisėtumą ir pagrįstumą. Šiems duomenims skelbti taip pat būtinas rašytinis prokuroro leidimas. Apie sprendimą nutraukti ikiteisminį tyrimą nurodant motyvus paprastai skelbiama, jeigu apie tyrimo pradėjimą ar proceso aplinkybes buvo skelbta visuomenės informavimo priemonėse arba tokia informacija gali būti svarbi visuomenei. Nutrauktų ikiteisminių tyrimų duomenims taikomas toks pats teisinės apsaugos režimas kaip ir ikiteisminio tyrimo duomenims. Sprendimą dėl tokių duomenų skelbimo rekomenduotina priimti tik po to, kai bus priimtas galutinis proceso sprendimas, patvirtinantis prokuroro nutarimo nutraukti ikiteisminį tyrimą teisėtumą ir pagrįstumą. Šiems duomenims skelbti taip pat būtinas rašytinis prokuroro leidimas.

Svarbu pažymėti, kad prokuratūros (ar jos padalinio) vadovas duomenis apie akivaizdų nusikalstamos veikos įvykį ir informaciją apie ikiteisminio tyrimo organizavimą gali skelbti savarankiškai arba per padalinį (atstovą), atsakingą už ryšius su visuomene. Ikiteisminio tyrimo duomenis prokuratūros (ar jos padalinio) vadovas gali skelbti tik suderinęs su ikiteisminį tyrimą organizuojančiu ir jam vadovujančiu prokuroru.⁶³

Tačiau nors ir laikantis rekomendacijų, tam, kad asmuo visuomenėje būtų laikomas kalta, trūksta visai nedaug - užtenka viešai paskelbti, kad jis įtariamas nusikalstamos veikos padarymu ir tokį įspūdį sustiprinti. Todėl nekaltumo prezumpcijos principo laikymasis yra ne tik žinių apie konkretų asmenį, bet ir įvairių nuomonių, požiūrių dėl galimo jo kaltumo skleidimas.⁶⁴ Žurnalistikoje informacija ir nuomonės turi gerbti nekaltumo prezumpciją ypač tais atvejais, kai dar

⁶³Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. vasario 10 d. įsakymu Nr. I-48 patvirtintos ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo rekomendacijos. Vilnius, 2011.

⁶⁴Žurnalistų etikos inspektoriaus Romo Gudaičio 2003-2004 metų analitinė apžvalga: demokratinės visuomenės informavimo kultūros plėtros gairės. Vlnius, 2011, p.22.

tebevyksta teismo procesas ir turi būti susilaikoma nuo išankstinių sprendimų.⁶⁵ Interesą skelbti sensacingas žinias reikia derinti su pagarba nekaltumo prezumpcijai.⁶⁶ Deja, žiniasklaidoje paskelbiama informacija dažnai pažeidžia nekaltumo prezumpciją.

Štai Visuomenės informavimo įstatymo 20 straipsnio 3 dalyje nustatytas saviraiškos laisvės ribojimas. Nurodoma, kad neleidžiama skleisti informacijos, pažeidžiančios nekaltumo prezumpciją bei kliudančios teisminės valdžios nešališkumui. Įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka teismas gali apriboti vertinimų bei komentarų, susijusių su teisme dar neišnagrinėta byla bei galinčių turėti įtakos teismo nešališkumui ir nepriklausomumui, skleidimą visuomenės informavimo priemonėse.

Vadinasi teismas gali apriboti vertinimų ir komentarų skleidimą žiniasklaidos priemonėse. Štai vienoje byloje⁶⁷ prašymu privataus kaltintojo atstovas prašė apriboti tokių duomenų skleidimą žiniasklaidos priemonėje, kurioje vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoju dirbo kaltinamas asmuo, tačiau teismas prašymą atmetė, konstatuodamas kad tam tikra apimtimi apriboti žiniasklaidos galias, uždraudžiant skleisti ikiteisminio tyrimo duomenis, įmanoma tik pagal Civilinio kodekso 1.138 str. 3 d. pagrindu - prevenciniu ieškiniu. Manytina, kad tokia galimybė turi būti įtvirtinta konkrečiai Visuomenės informavimo įstatyme, tačiau kol kas įstatymų leidėjas jos dar nenustatė, taigi taip sudarydamas prielaidas nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimams. Autoriaus nuomone, būtina reglamentuoti tvarką, kuria teismas galėtų riboti žiniasklaidos ketinimus įtakoti teisminės valdžios sprendimus, ir taip pažeisti nekaltumo prezumpcijos principą.

Žinome, kad ikiteisminio tyrimo duomenys renkami veikos legitimiam socialiniam įvertinimui, kurį gali atlikti tik teismas ir niekas kitas, o bet koks šių duomenų panaudojimas kitokiems tikslams, o ne baudžiamajam procesui, prieštarauja nekaltumo prezumpcijos principui. Todėl ikiteisminio tyrimo duomenų paskelbimas žiniasklaidoje, nesvarbu, ar tie duomenys paskelbiami dar vykstant ikiteisminiam tyrimui, ar jam jau pasibaigus, prieštarauja teisingumo vykdymui, nes socialinį vertinimą atlieka žiniasklaida, o ne teismas.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu 1995 09 26 patvirtinta ETPA rezoliucija dėl žurnalistikos etikos Nr. 1003. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 85 – 1918.

⁶⁶*Ibid*, p.81.

⁶⁷Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo teismo 2004 kovo 12 d. nutartis (bylos Nr. 1-540-17/04).

Čia paminėtina BPK 177 str. 1 d.,⁶⁸ kurioje įtvirtinta ikiteisminio tyrimo duomenų neskelbtinumo prezumpcija, tačiau toje pačioje normoje paneigiama: „šie duomenys iki bylos nagrinėjimo teisme gali būti paskelbti tik prokuroro leidimu ir tik tiek, kiek pripažįstama leistina“.

Vadinasi prokurorui įstatymo leidėjas suteikia teisę atskleisti ikiteisminio tyrimo duomenis. Kai kuriais atvejais tokių duomenų atskleidimas tyrimui duoda tiesioginės naudos. Kaip pripažįsta BPK komentaro autoriai: „tam tikrą informacijos dalį būtina paskelbti tolesnio tyrimo organizavimo ar tyrimo taktikos sumetimais, pavyzdžiui, norint paraginti asmenis, ką nors žinančius apie tiriamą nusikalstamą veiką, duoti parodymus ar siekiant įtariamąjį ar jo bendrininkus priversti imtis tam tikrų veiksmų, kuriuos užfiksavus būtų lengviau išaiškinti nusikalstamą veiką“⁶⁹. Prokuroras turi teisę leisti viešinti ikiteisminio tyrimo medžiagą, atsižvelgiant į baudžiamojo proceso tikslus, paskirti, taktinius, strateginius sprendimus byloje ir ikiteisminio tyrimo sėkmę, t. y. atskleisti ar leisti paskelbti dalį duomenų. Aktualu paninėti prokuroro A. Kliunkos pateiktus pavyzdžius, kokiais atvejais ribota informacija apie ikiteisminį tyrimą gali būti pateikiama: iškilus būtinybei informuoti visuomenę apie ją labai jaudinančių nusikalstamų veikų tyrimą (jei padaryta didesni visuomenės susidomėjimą sukėlusį nusikalstama veika, visuomenę domina, ar tą veiką pavyks išaiškinti, ar teisės saugos pareigūnai yra pasiekę kokių nors teigiamų rezultatų); prašant visuomenės pagalbos, reikalingos norint surasti pasislėpusius (dingusius) asmenis, pagrobtus daiktus ir pan.⁷⁰

Visgi, autoriaus nuomone, tokia norma nėra pakankamai teisinga, kadangi netinkamas tokios prokuroro teisės realizavimas gali pažeisti nekaltumo prezumpciją.

Pažymėtina, kad jeigu ikiteisminio tyrimo duomenis paskelbia ne prokuroras, o bet kuris kitas proceso dalyvis, pvz., tyrėjas, gynėjas ar net ne proceso dalyvis, o tik asmuo, matęs atliekamus ikiteisminio tyrimo veiksmus, tokiam asmeniui gresia baudžiamoji atsakomybė pagal LR BK 247 str. Bet prokurorui šiuo atveju suteikta sprendimo laisvė. Vadinasi prokuroras gali atskleisti tam tikrus ikiteisminio tyrimo duomenis žiniasklaidai, jos vertinimui, taip pažeisdamas nekaltumo prezumpciją, imdamasis teismo vaidmens. Pritartina Europos žmogaus teisių teismo nuomonei, kad „nekaltumo prezumpciją gali pažeisti ne tik teisėjas ar teismas, bet ir kitos valdžios institucijos,

⁶⁸Supra note 35.

⁶⁹Supra note 37, p. 453.

⁷⁰Kokia atsakomybė už ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimą be prokuroro leidimo? Prokuroro komentaras [interaktyvus]. 2008, [žiūrėta 2011-10-02]. <<http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/172/Default.aspx>>.

įskaitant prokurus, ypač tais atvejais, kai prokuroras, kaip šioje byloje, vykdo kvaziteisminę funkciją.⁷¹

Nekaltumo principas negali trukdyti pareigūnams informuoti visuomenę apie nusikaltimo tyrimą, tačiau jie privalo vadovautis nekaltumo prezumpcija ir informuoti visuomenę korektiškai - neatskleisdami profesinių paslapčių, itin santūriai.⁷²

Neįrodytas asmens kaltumas teisiškai prilygsta įrodytam jo nekaltumui, netenka prasmės ir tuomet, kai valdžios atstovai viešai pasisako apie įtariamojo ar kaltinamojo tariamą, nepripažintą kaltę. Todėl „kaip galima nekaltumo prezumpcijos principo reikalavimų pažeidimą, remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, galima traktuoti ir formuluotes norminiuose aktuose bei teisminių institucijų dokumentuose, taip pat viešus valdžios atstovų pareiškimus (ne tik teisėjū).“⁷³

Europos žmogaus teisės teismas šiuo aspektu konstatavo, kad nekaltumo prezumpcija bus pažeista, jei valstybės pareigūno teiginys, susijęs su asmeniu, kuris kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, išreiškia nuomonę, kad jis yra kaltas, prieš tai, kai tai buvo įrodyta pagal įstatymą. Pakanka, kad (net nesant jokių formalių išvadų) būtų tam tikri samprotavimai, leidžiantys manyti, jog pareigūnas laiko kaltinamąjį kaltu.⁷⁴ Europos žmogaus teisės teismas savo sprendimuose nuosekliai pabrėžia pareigūnų žodžių pasirinkimo svarbą teiginiuose, išsakytuose iki asmuo dar nebuvo teisiamas ir pripažintas kaltu dėl nusikalstamos veikos padarymo.

Kaip vieną iš tokių neleistinų pasisakymų, galima paminėti Lietuvos Respublikos Generalinio Prokuroro pavaduotojo pareiškimą: „bylos nutraukimas dar neįrodo [...] nekaltumo. Paaaiškėjus naujoms, ikiteisminiam tyrimui naudingoms aplinkybėms, [...] byla bet kada gali būti atnaujinta“⁷⁵. Akivaizdu, kad šis pasakymas paneigia aksiomą, kad neįrodytas asmens kaltumas teisiškai prilygsta įrodytam jo nekaltumui.

⁷¹Europos Žmogaus Teisių Komisijos ir Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai bylose prieš Lietuvos Respubliką. Vilnius, 2001, p. 200.

⁷²*Supra* note 61.

⁷³Ažubalytė, R. Diskrecinio baudžiamojo persekiojimo ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės santykis. *Jurisprudencija*, 2006 (79): 20.

⁷⁴*Daktaras v. Lithuania*, no. 42095/98, § 41-42, ECHR 2000-II [interaktyvus]. 2000, [žiūrėta 2011-10-02]. <http://www.tm.lt/dok/Daktaras_pries_Lietuva_spr.pdf>.

⁷⁵Nutrauktas tyrimas dėl kyšininkavimu įtartų buvusių Seimo narių (*BNS, ELTA, www.DELFI.lt*. - [interaktyvus]. 2004, [žiūrėta 2011-10-02]. <<http://www.delfi.lt/archive/index.php?id=5330914>>.

Visgi, ar pareigūno teiginys pažeidžia nekaltumo prezumpciją, turi būti nuspręsta konkrečių aplinkybių, kuriomis buvo pareikštas ginčijamas teiginys, kontekste. Teismo nuomone darytinas esminis skirtumas tarp konstatavimo, jog kažkas tiesiog įtariamas padaręs nusikaltimą, ir aiškaus paskelbimo, neesant galutinio apkaltinamojo nuosprendžio, jog asmuo yra padaręs nusikaltimą.⁷⁶

Štai Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje Daktaras prieš Lietuvą pabrėžė, bet kokie valdžios atstovų pareiškimai turi būti vertinami atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, buvusias tokių pareiškimų darymo metu. Teismo nuomone, byloje aptariamų pareigūnų tikslas darant atitinkamus viešus pareiškimus pareiškėjo atžvilgiu, buvo informuoti visuomenę apie inkriminuojamus jam nusikaltimus. Tačiau Teismas mano, kad Seimo Pirmininko išsakyta vieša pozicija dėl to, kad peticijos pateikėjas yra „kyšio paėmėjas“, gali būti aiškinama, kad asmuo įvykdė nusikaltimą, kuriuo jis dar tik buvo kaltinamas. Todėl tokie išankstiniai pareiškimai apie kaltę be teismo sprendimo pažeidžia Konvencijos 6 str. 2 d. įtvirtintą nekaltumo prezumpcijos principą.⁷⁷

Kita panašaus pobūdžio byla tai Minelis prieš Šveicariją. Šveicarijos pilietis Ludwigas Minellis dirbo žurnalistu. Viena prekybos bendrovė ir jos administratorius pradėjo prieš jį baudžiamąjį persekiojimą dėl garbės įžeidimo per laikraštį. Ludwigas Minellis apskundė prisiekusiųjų teismo kolegijos sprendimą, kuriuo jam paskirta „įtarimo bausmė“ ir taip pažeistas Konvencijos 6-ojo straipsnio 2 dalis.

„Teismas svarstė, ar Ludwigas Minellis, neginčijamai „apkaltintas nusižengimu“ (6-asis straipsnis 2d.), turėjo atsakyti už baudžiamąjį pobūdžio nusikaltimą: nekaltumo prezumpcija, kuria įteisina 6 straipsnio 2 dalis yra teisingo baudžiamąjo proceso elementas.“⁷⁸

Pažymėdamas, kad individualios „civilinio pobūdžio“ teisės pažeidimas - šiuo atveju teisės į gerą reputaciją - kartais taip pat yra baudžiamasis nusižengimas, Teismas išnagrino suinteresuotojo teisinę padėtį ir padarė išvadą, kad prieš jį pradėtas procesas yra baudžiamasis. Teismas taip pat pasisakė, kad 6 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija taikoma ne vien

⁷⁶Examples of cases against Serbia [interaktyvus]. 2003, [žiūrėta 2011-10-02]. <http://human-rights-convention.org/wp-content/uploads/2011/09/Serbia_en.pdf>.

⁷⁷*Butkevičius v. Lithuania*, no. 48297/99, ECHR 2002-II [interaktyvus]. 2002, [žiūrėta 2011-10-02].<tm.infolex.lt/getfile.aspx?dokid=242ee618-8798-4219-9304>.

⁷⁸*Minelli v. Switzerland*, 25 March 1993, Series A no. 62 [interaktyvus]. 1993, [žiūrėta 2011-10-02]. <<http://european-court.eu/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/minelli-protiv-shvejcarii-minelli-v-switzerland-postanovlenie-evropejskogo-suda/>>.

prezumpcija būna pažeista, jeigu nenustačius iš anksto ir teisiniu keliu kaltinamojo kaltumo, ypač jeigu pastarasis negalėjo pasinaudoti gynybos teise, teismo sprendimas atspindi nuomonę, kad jis yra kaltas.

Ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimas be leidimo išankstinės visuomenės nuomonės formavimo tikslu, ko gero, kenkia pačioms teisėsaugos institucijoms, diskredituoja baudžiamojo proceso nešališkumą, apsunkina ar net daro neįmanomą įtariamų nusikaltimo padarymu asmenų patraukimą baudžiamojon atsakomybėn. Pats baudžiamasis procesas tampa neperspektyvus dėl nekaltumo prezumpcijos pažeidimo.⁷⁹

Apibendrinant pasakytina, kad neįrodytas kaltumas prilygsta įrodytam nekaltumui, todėl nekaltumo prezumpcijos institutas baudžiamojoje teisėje tiesiogiai sietinas su įrodinėjimu bei įrodymais. Tačiau čia kyla aktuali ikiteisminio tyrimo duomenų viešinimo problema, kadangi praktikoje dažna situacija, kai ikiteisminio tyrimo duomenys atskleidžiami žiniasklaidai. Tokiu atveju ikiteisminio tyrimo duomenų paskleidimas reiškia ne ką kita, kaip socialinį vertinimą, o tuomet asmuo be pagrindo pripažįstamas kaltu. Autoriaus nuomone, žiniasklaidai turėtų būti pateikiami tik tie jų dominantys ikiteisminio tyrimo duomenys, kurių atskleidimas nepažeistų nekaltumo prezumpcijos.

2.2. Asmens kaltumą turi įrodinėti baudžiamąją procesinę veiklą vykdančios institucijos ir pareigūnai

Baudžiamojo proceso teisės doktrina, ir Europos žmogaus teisių teismas pripažįsta, kad „įrodinėjimo pareiga tenka kaltinimui.“⁸⁰ Būtent kaltinimas turi pateikti pakankamai įrodymų, kad asmuo būtų nuteistas. Asmens kaltumą įrodinėja baudžiamąją procesinę veiklą vykdančios institucijos, ir pagrindinę įrodinėjimo veiklą atliekantys asmenys.

Ikiteisminį tyrimą vykdančios institucijos, turintys įrodinėjimo pareigą (*onus probandi*), (vadovaujantis teismų praktikos baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą apžvalga): ikiteisminio tyrimo įstaigos ir jų pareigūnai, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas, teismo ir proceso dalyviai (įtariamasis, kaltinamasis, gynėjas, nukentėjęsysis, civilinis

⁷⁹Gutauskas, A. Ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimas be leidimo ir jo baudžiamasis teisinis vertinimas. *Jurisprudencija*, 2008, 11(113): 89.

⁸⁰*Supra* note 20.

ieškovas, civilinis atsakovas, taip pat įtariamasis, kaltinamasis, nukentėjęsysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, atstovas). Vadovaujantis BPK 164 straipsniu - ikiteisminio tyrimo subjektai: ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai, ikiteisminio tyrimo teisėjas. Visi jie veikia valstybės vardu, o pareigūnai, baudžiamajame procese vykdantys valstybinius įgaliojimus ir pareigas bei ginantys valstybinius interesus, turi bendrą tikslą - įgyvendinti valstybės pareigą aiškinti nusikalstamas veikas ir vykdyti teisingumą.

Ikiteisminio tyrimo įstaigos nurodomos BPK 165 straipsnyje. Vadovaujantis BPK 18 straipsnio 1 dalimi⁸¹ ikiteisminio tyrimo pareigūnas yra ikiteisminio tyrimo įstaigoje dirbantis asmuo, kuris šios įstaigos ar jos padalinio vadovo ar jų įgaliotų asmenų pavedimu atlieka šio kodekso numatytus ikiteisminio tyrimo veiksmus: siekia nustatyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir tokios veikos aplinkybes.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnas įrodinėdamas asmens kaltumą prokuroro nurodymu gali atlikti visą ikiteisminį tyrimą ar atskirus jo veiksmus (BPK 171 str.) privalo : atlikti būtinus proceso veiksmus, kad būtų greitai ir išsamiai atskleistos nusikalstamos veikos, vykdyti visus prokuroro nurodymus, prokuroro nustatytu laiku pranešti šiam apie ikiteisminio tyrimo eigą (BPK 172 str.).

Kitas įrodinėjimo pareigos subjektas - prokuratūra padeda užtikrinti teisėtumą ir teismui vykdyti teisingumą.⁸² Vadovaujantis Konstitucijos 118 straipsniu: „Ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras.“ Vadinasi, prokurorai traktuojami kaip teisminės valdžios sudedamoji dalis. Tačiau tai nereiškia, kad prokurorai gali vykdyti teismams priskirtas teisingumo funkcijas.“⁸³ Kadangi, prokuratūra yra valstybės institucija, atliekanti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, šiame įstatyme ar kituose įstatymuose nustatytas funkcijas. Prokuratūra padeda užtikrinti teisėtumą ir teismui vykdyti teisingumą,⁸⁴ prokuroras - turintis specialius įgaliojimus, atliekantis nustatytas funkcijas, turintis įstatymų jam suteiktas nepriklausomumo garantijas valstybės pareigūnas. Kaip numatyta Konstitucijoje niekas kitas, išskyrus prokurorą, negali organizuoti ikiteisminio tyrimo ir jam

⁸¹*Supra* note 35.

⁸²Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas (nauja įstatymo redakcija nuo 2003 m. gegužės 1 d.). *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 81 – 1514.

⁸³Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994m. vasario 14d. nutarimas „Dėl prokurorinės priežiūros civiliniame procese“. *Valstybės žinios*.1994, Nr. 13-221.

⁸⁴*Supra* note 84.

vadovauti, taip pat pagal Konstituciją niekas kitas, išskyrus prokurorą, negali palaikyti valstybinio kaltinimo baudžiamosiose bylose.⁸⁵ Prokuroras - pareigūnas, asmuo, palaikantis viešąjį kaltinimą, teisme siūlantis nusikaltėliui baudžiamąją bausmę.⁸⁶ Prokuroras turi teisę pats atlikti visą ikiteisminį tyrimą ar atskirus ikiteisminio tyrimo veiksmus (BPK 174 str.), jų metu įrodinėja asmens kaltumą. Kai ikiteisminį tyrimą ar atskirus jo veiksmus atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokuroras tuos veiksmus kontroliuoja.

Ikiteisminio tyrimo teisėjas - savarankiškas ikiteisminio tyrimo stadijos subjektas. Įstatymų nustatytais atvejais apylinkės teismo teisėjai atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjo, vykdo teisėjo funkcijas, taip pat kitas apylinkės teismo kompetencijai įstatymų priskirtas funkcijas.⁸⁷ Viena pagrindinių ikiteisminio teisėjo funkcijų, glaudžiai sietina su nekaltumo prezumpcija - ikiteisminio tyrimo kontrolės funkcija.

Vykdydamas ikiteisminio tyrimo teisėtumo kontrolės funkciją, ikiteisminio tyrimo teisėjas užtikrina, jog nebūtų pažeisti procese dalyvaujančių asmenų teisėti interesai, kad procese dalyvaujantys asmenys laikytųsi galiojančių įstatymų, t.y. užtikrina proceso teisėtumą.⁸⁸ Ikiteisminio tyrimo teisėjas, privalo tikrinti įrodymus, teisėjas užtikrina ikiteisminio tyrimo veiksmų teisėtumą ir pagrįstumą, skaidrumą ir tuo pačiu nekaltumo prezumpciją.

Tačiau būtina pabrėžti, kad Europos žmogaus teisių teismo praktikoje išskiriamos net kelios situacijos, kuomet įrodinėjimo pareiga nevisiškai tenka kaltinimui: kai nusikaltimai yra susiję su objektyviaja atsakomybe ir kai įrodinėjimo pareiga yra atvirkštinė.

Kai nusikaltimai yra susiję su objektyviaja atsakomybe kaltinimas turi pateikti įrodymų, kad kaltinamasis fiziškai (actus reus) padarė nusikaltimą, tačiau neprivalo įrodyti, kad jis ketino taip elgtis ar sukelti tokį rezultatą. Europos žmogaus teisių teismas pripažino, kad valstybės savo baudžiamosios teisės aktuose yra numačiusios objektyviosios atsakomybės nusikaltimus.⁸⁹ Tokių nusikaltimų atvejais turi būti įrodyta tik tai, kad kaltinamasis padarė nusikaltimą, ir jeigu tai įrodoma, galima būti daroma jam nenaudinga prielaida. Teismas pažymėjo, kad tokios prielaidos

⁸⁵Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 81-2903.

⁸⁶Wikipedia [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-10-02]. <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Prokuroras>>

⁸⁷*Supra* note 37, p. 439.

⁸⁸Gušauskienė, M. Ikiteisminio tyrimo teisėjas - žmogaus teisių garantas. *Jurisprudencija*, 2004, 57(49): 129-130.

⁸⁹*Supra* note 92

neturėtų „peržengti priimtinių ribų ir būti daromos atsižvelgiant į nagrinėjamo klausimo svarbą ir užtikrinant teisę į gynybą“.

Kai įrodinėjimo pareiga yra atvirkštinė kaltinimas turi įrodyti, kad kaltinamasis elgėsi tam tikru būdu, o kaltinamasis turi įrodyti, kad yra nekaltas dėl savo veiksmų. Šiuo atveju įrodinėjimo pareiga yra didesnė nei tuo atveju, kad nusikaltimai yra susiję su objektyviaja atsakomybe. Europos žmogaus teisių teismas pareiškė, kad tokia situacija priimtina „ne tokių rimtų“ nusikaltimų atvejais.⁹⁰

Taip pat išskirtinas ir kaltinimas privataus kaltinimo bylose. Tradicinėje teisės teorijoje įrodinėjimo funkcija dažniausiai siejama su valstybinių organų veikla, tačiau privataus kaltinimo atveju asmens kaltumą įrodinėja ne tik baudžiamąją procesinę veiklą vykdančios institucijos ir pareigūnai, o ir pats nukentėjusysis.⁹¹ Formaliai pats nukentėjusysis privataus kaltinimo bylų kategorijoje yra pripažįstamas savarankišku kaltinimo subjektu. Iš nekaltumo prezumpcijos principo seka, kad kaltintojas turi rinkti įrodymus ir pateikti juos teismui, nes įrodinėjimo našta uždėta ant jo pečių, tačiau kai kurie teoretikai mano, kad nukentėjusysis nei intelektualiai, nei materialiai neišgali nešti įrodinėjimo naštos.⁹² Taigi privataus kaltintojo įrodinėjimo funkcijos įgyvendinimas susiduria su tam tikromis problemomis.

Lyginant su ikiteisminio tyrimo pareigūnu, nukentėjusysis kaip įrodinėjimo subjektas yra labai apribotas. Nukentėjusysis neturi įgaliojimų, būtinų efektyviam įrodymų surinkimui, kaip sakykim ikiteisminio tyrimo pareigūnas. Kaip pabrėžiama mokslinėje literatūroje, dauguma nukentėjusiųjų neturi tam ir materialinių - organizacinių galimybių, todėl tokiais atvejais įrodymų rinkimas dažniausiai yra vykdomas ne procesinėmis formomis ir visada lieka atviras leistinumų klausimas.⁹³

Tačiau, nors ir nukentėjusysis traktuotinas kaip kaltintojas privataus kaltinimo bylose, visgi įtvirtinta nukentėjusiojo teisė teikti įrodymus teismui nereiškia, kad jis turi teisę rinkti įrodymus savarankiškai. Todėl jis gali tik pateikti teismui savo turimus daiktus ar dokumentus, jei jie yra reikšmingi bylai, tai duomenys, kuriuos įvertina pirmiausiai ikiteisminio tyrimo pareigūnas, paskui teismas, pripažindamas juos įrodymais. Manoma, kad toks nukentėjusiojo įgaliojimų įtvirtinimas,

⁹⁰*Supra* note 92

⁹¹Petrova, N. E. Chastnoe i subsidiarnoe obvinenie [Private and subsidiary charges]. Samara: 1999, p.125.

⁹² Ažubalytė, R.; Jurgaitis, R.; Zajančkauskienė, J. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p.256.

⁹³*Supra* note, p.128.

suderinamas su kontinentinės teisės sistemos tradicija, kuriai būdingas nepasitikėjimas privačia iniciatyva ir prioritetų teikimas valstybės institucijoms.⁹⁴

Kadangi kaltintojo atsakomybė dėl kaltinimo pagrįstumo yra natūrali nekaltumo prezumpcijos principo išvada,⁹⁵ labiau priimtinas modelis kai asmens kaltumą turi įrodinėti baudžiamąją procesinę veiklą vykdančios institucijos ir pareigūnai. Atsakomybė baudžiamajame procese yra ribojantis mechanizmas, užtikrinantis visišką, subjektyvių teisių įgyvendinimą, apsaugo nuo pažeidimų, ir kartu geriausiai patenkina baudžiamojo proceso dalyvių teisėtus interesus ir socialines reikmes,⁹⁶ bei geriausiai užtikrina vieną iš pagrindinių baudžiamojo proceso paskirčių - kad niekas nekaltas nebūtų nuteistas ir būtų apgintos asmens teisės ir laisvės. Taigi kaltintojui - baudžiamąją procesinę veiklą vykdančios institucijos pareigūnui, paskirta pareiga įrodinėti kaltę yra pagrindas taikyti jam procesinės atsakomybės priemones, esant netinkamam savo pareigos atlikimui, sakykim pažeidus asmens nekaltumo prezumpciją. Teisė pradėti baudžiamąjį persekiojimą suponuoja pareigą, įrodyti to asmens kaltumą, neįrodžius asmens kaltumo t. y. , pažeidus kito asmens nekaltumo prezumpcijos principą, kaltintojo teisių apimtis sumažėja, ir patiriama tam tikra sankcija. Šiuo atveju jei privataus kaltinimo byloje kaltintojas - nukentėjusysis (vienas iš pagrindinių šiuolaikinio privataus kaltinimo instituto bruožų, kad jis nenumato jokios procesinės atsakomybės asmeniui, pateikusiam melagingą kaltinimą), jam netaikomos jokios sankcijos, todėl susidaro atvira erdvė, nekaltumo prezumpcijai pažeisti.

Apibendrinant konstatuotina, kad asmens kaltumą įrodinėja baudžiamąją procesinę veiklą vykdančios institucijos: ikiteisminio tyrimo įstaiga, prokuratūra, teismas, o pagrindinę įrodinėjimo veiklą atlieka pareigūnai, baudžiamajame procese vykdančios valstybinius įgaliojimus ir pareigas bei ginantys valstybinius interesus, turintys bendrą tikslą - įgyvendinti valstybės pareigą aiškinti nusikalstamas veikas ir vykdyti teisingumą, tai - prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnai, ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teisėjas. Tačiau, asmens kaltumą ne visuomet įrodinėja tik baudžiamąją procesinę veiklą vykdančios institucijos ar pareigūnai, privataus kaltinimo bylose formaliai pats nukentėjusysis yra kaltintojas.

⁹⁴*Ibid*, p.127.

⁹⁵*Ibid*, p.49.

⁹⁶*Ibid*, p.53.

2.3. Draudžiama perkelti įrodinėjimo pareigą įtariamajam (kaltinamajam)

Konstitucinė nekaltumo prezumpcija reiškia, kad baudžiamajame procese įtariamasis ar kaltinamasis savo nekaltumo įrodinėti neprivalo.

Įtariamasis neprivalo įrodinėti savo nekaltumo. Neigdamas savo kaltę, įtariamasis ar kaltinamasis neprivalo nei pateikti, nei nurodyti savo nekaltumo įrodymų ar kitų duomenų, leisiančių daryti išvadą, ar jo nekaltumo prielaida yra teisinga. Surasti, patikrinti ir įvertinti tokius įrodymus privalo už bylą atsakingi pareigūnai arba valstybės institucijos.

Dalyvavimas įrodinėjant tai kaltinamojo teisė, o ne pareiga.⁹⁷ Už nedalyvavimą įrodinėjant tokiam subjektui negali būti laikomos jokios - nei procesinės sankcijos (procesinės prievartos priemonės), nei juo labiau baudžiamosios ar kitokios teisinės sankcijos. Priešingu atveju būtų paneigta pati aptariama prezumpcija.⁹⁸

Kaltinimo funkcija grynąja savo esme pasireiškia tik teismo nagrinėjimo metu. Tuo tarpu ikiteisminio tyrimo metu, ikiteisminio tyrimo pareigūnai privalo rinkti ne tik asmenį kaltinančius, bet ir jį teisinančius ar kitaip jo teisinę padėtį lengvinančius parodymus. Tokia pareiga kyla iš principo, kad įtariamasis neturi įrodinėti savo nekaltumo.

Teismų praktikoje byloje retai nagrinėjamas klausimas dėl įrodinėjimo pareigos perkėlimo. Štai vienoje byloje nuteistasis G. S. skunde tvirtino, kad ikiteisminio tyrimo ir teismo metu jis buvo priverstas įrodinėti savo nekaltumą. Tai jo nuomone, pažeidžia nekaltumo prezumpciją. Teismas nusprendė, kad toks apelianto teiginys nepagrįstas ir iš esmės neteisingas, nes vertinant pirmosios instancijos teismo nuosprendį pagal nekaltumo prezumpcijos konstitucinių nuostatų, užtikrinančių teisę į gynybą, kontekstą, pažymėtina, kad nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme nekaltumo prezumpcijos principas nebuvo pažeistas, apelianto pareigos įrodinėti savo nekaltumą nebuvo. Nuteistasis G. S., kaip anksčiau minėta, ikiteisminio tyrimo metu bei teismajame posėdyje reikšdamas prašymus, nušalinimus pasinaudojo savo teise aktyviai dalyvauti procese. Todėl ikiteisminis tyrimas ir pirmosios instancijos teismo nuosprendis negali būti vertinami kaip apelianto teisės į gynybą pažeidimas ir įrodinėjimo pareigos perkėlimas.⁹⁹

⁹⁷Rinkevičius, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamosiose bylose pagrindai*. Vilnius, 1990, p.47.

⁹⁸*Supra* note 34, p.112.

⁹⁹Klaipėdos Apygardos Teismo 2007 m. lapkričio 22 d. nutartis (bylos Nr. 1A-307-462-2007).

Kitoje byloje apeliaciniu skundu R. M. prašė panaikinti apylinkės teismo nuosprendį ir priimti išteisinamąjį nuosprendį. Su nuosprendžiu nesutinka, nes teismas netinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą ir netinkamai išsprendė bausmės skyrimo klausimą. Skunde nurodo, jog teismo išvada, jog byloje nėra duomenų, patvirtinančių, kad nuteistasis negalėjo mokėti teismo sprendimu priteisto išlaikymo, laikytina kaip įrodinėjimo pareigos perkėlimas kaltinamajam.

Apygardos teismas šiuo atveju, nelaikė, kad tai buvo pareigos įrodinėti perkėlimas. Jo nuomone apylinkės teismas priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį visapusiškai, objektyviai ištyrė ir įvertino visus tiek nuteistąjį kaltinančius, tiek jo padėtį lengvinančius įrodymus, dalį aplinkybių dėl vengimo išlaikyti vaikus tam tikrais laikotarpiais iš kaltinimo pašalino, pagrįstai bei teisėtai R. M. pripažino kaltu pagal BK 164 str. ir, atsižvelgdamas į nusikalstamos veikos pobūdį, nuteistojo asmenybę bei kitas aplinkybes ir laisvės apribojimo bausmę, kuri savo dydžiu yra net mažesnė už šios bausmės vidurkį, paskyrė tinkamą.¹⁰⁰

Matome, kad teismas darė išvadas, jog kaltinamasis turi aktyviai dalyvauti procese, o šis aktyvus dalyvavimas nėra savo nekaltumo įrodinėjimas.

Kaltinamasis vykdo priešingą kaltinimui gynybos funkciją.¹⁰¹ Tuo tarpu įtariamasis ar kaltinamasis tik ginasi. Tačiau, pasinaudodamas teise į gynybą, jis gali pateikti įrodymų ar argumentų, paneigiančių pareikštą kaltinimą. Kitais atvejais gynybos priemonės gali būti panaudojamos atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms atskleisti. Todėl gynyba yra kryptinga kaltinimo atsvara, kuria siekiama apsaugoti teisėtus įtariamojo ar kaltinamojo interesus.¹⁰²

Nors darbo autorius sutinka, kad kaltinamoji šalis privalo įrodinėti kaltinamojo kaltę, o pastarajam negalima perkelti įrodinėjimo pareigos, visgi, jo nuomone, šio reikalavimo taip pat negalima suabsoliutinti. Sakykim privataus kaltinimo byloje dėl šmeižimo, procesas vyksta šalių iniciatyva, čia kaltinamasis tiesiog privalo gintis nuo pareikštų kaltinimų, antraip jis tik apsunkintų savo padėtį laikydamasis pasyvios pozicijos. Šiuo atveju iškyla kolizija su rungimosi principu, kurio esmė - abi šalys baudžiamajame procese yra aktyvios, teikia įrodymus, dalyvauja juos tiriant, argumentuoja ir pan. Manytina, kad tuo atveju, jei asmuo leidžia suabejoti jo veiksmų teisėtumu, tai jis turėtų pasistengti paneigti šį kaltinimą. Be to pasyviai besiginančio asmens teisės daug lengviau

¹⁰⁰Panevėžio Apygardos Teismo 2007 m. rugpjūčio 31 d. nutartis (bylos Nr. 1A-333-145-2007).

¹⁰¹*Supra* note 99, p.47.

¹⁰²Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas „Dėl teisinių konsultacijų konfidencialumo“. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 91-1789.

pažeidžiamos. Žinoma, tokios šalies negalima priversti teikti duomenis, tačiau aktyviau gintis būtų tikrai naudinga.

Taigi, autoriaus nuomone, privataus kaltinimo byloje, kaltinamojo atžvilgiu nebegalioja nuostata, kad jis neprivalo įrodinėti savo nekaltumo, nes tokio pobūdžio byloje nėra valstybės institucijos, kuri rinktų ir tikrintų įrodymus kaltinamojo naudai ir kaltinamasis dalyvaudamas įrodinėjimo procese priverstas aktyviai gintis pats.

Jovaišas K. taip pat akcentuoja vieno svarbiausių nekaltumo prezumpcijos postulatų - draudimo perkelti įrodinėjimo pareigą įtariamajam nesuabsoliutinimą. Jo teigimu šio postulato nekritiškas ir ignoruojant baudžiamojo proceso realijas vartojimas gali ne palengvinti, bet apsunkinti įtariamojo teisinę padėtį. Kai kaltinimo šalis pateikia svarius, kaltinimą pagrindžiančius įrodymus, ji paverčia įtariamojo nekaltumo statusą niekais, todėl gynyba priversta pateikti savo argumentus, kurie patvirtintų įtariamojo nekaltumą. Vadinasi, rungimosi principas nors ir nepaneigia nekaltumo prezumpcijos, tačiau jis varžosi su vienu svarbiausių jos postulatų, taigi ir su pačia nekaltumo prezumpcija. Rungimosi principas įgyvendinamas tada, kai besirungiančių padėtis yra vienoda. Taigi, įtariamasis yra priverstas pateikti jo nurodytas aplinkybes patvirtinančius duomenis. Žinoma, tais atvejais, kai kaltinimo šalies pateikti duomenys yra silpni, įtariamasis gali naudotis savo privilegijuotos padėties pranašumais ir nieko neįrodinėti.¹⁰³

Kalbant apie vieną iš nekaltumo prezumpcijos postulatų - draudimo perkelti įrodinėjimo pareigą įtariamajam nesuabsoliutinimą, taip pat paminėtinas turto konfiskavimas. Konfiskavimu, be nubaudo, yra siekiama, kad būtų konfiskuotas neteisėtai gautas turtas. Tokiais atvejais valstybės interesas yra iš nusikaltimą padariusio asmens atimti neteisėtai gautas pajamas. „Išplėstinis konfiskavimas yra priemonė, kuria palengvinama valstybei išieškoti neteisėtai pasisavintas pajamas, tačiau, kadangi egzistuoja teisės į nuosavybę apsauga, turi būti užtikrinama, kad asmuo, kurio pajamos teisėtos, galėtų įrodyti jų kilmės teisėtumą. Taigi tokiais atvejais taikomas įrodinėjimo naštos perkėlimas kaltinamajam (arba tretiesiems asmenims, tais atvejais, kai jų atžvilgiu yra taikomas išplėstinis konfiskavimas).”¹⁰⁴

Remiantis užsienio valstybių praktika, įrodinėjimo naštos perkėlimui konfiskavimo atveju kaltinamajam arba tretiesiems asmenims būdingi du aspektai:

¹⁰³Jovaišas, K., *Supra* note, p. 90-91.

¹⁰⁴Kovaliūnaitė, E. Turto konfiskavimas: reguliavimo tikslai ir teisinės prielaidos taikyti išplėstinį konfiskavimą Lietuvoje. *Teisės problemos*. 2008, I (59): 44.

1. įrodinėjimo našta asmenims perkeliama išplėstinio konfiskavimo atveju;
2. perkėlus įrodinėjimo pareigą taikomi ne baudžiamieji įrodinėjimo kriterijai, kai turto kilmės neteisėtumas turi būti įrodomas nepaliekant jokių pagrįstų abejonių (angl. *beyond reasonable doubts*), o civiliniai, kai neteisėtai turto kilmei pagrįsti užtenka įrodyti, kad tokia tikimybė yra didesnė nei tikimybė, jog turto kilmė teisėta (angl. *on a balance of probabilities*).

Įrodinėjimo pareigos perkėlimas kaltinamajam turto konfiskavimo byloje kelia tam tikrų abejonių dėl tokio reguliavimo atitikties nekaltumo prezumpcijos principui.¹⁰⁵

Tačiau kai išduodamas konfiskavimo orderis išieškant lėšas iš kaltinamojo ar trečiosios šalies, įrodinėjimo pareiga gali būti atvirkštinė, vadinasi čia nekaltumo prezumpcijos principas nepažeidžiamas.

Apibendrinant konstatuotina, kad baudžiamajame procese įtvirtintas draudimas perkelti įrodinėjimo pareigą įtariamajam (kaltinamajam). Tai reiškia kad įtariamasis neprivalo įrodinėti savo nekaltumo, tai jo teisė, o ne pareiga. Šia nuostata apsaugo kaltinamąjį nuo nepagrįstos teisėsaugos institucijų prievartos, sumažina teismo klaidų riziką. Tačiau visgi ši kaltinamojo (įtariamąjo) teisė nėra absoliuti. Štai privataus kaltinimo byloje kaltinamasis tiesiog privalo gintis nuo pareikštų kaltinimų, antraip jis tik apsunkintų savo padėtį laikydamasis pasyvios pozicijos.

¹⁰⁵*Ibid.*

2.4. Visos abejonės dėl asmens kaltumo, jei jų nepavyksta pašalinti, aiškinamos to asmens naudai

Pripažįstant kaltinamąjį kaltu nusikaltimo padarymu, kaltinimas negali būti pagrįstas abejonėmis. Apskritai kaltinimas turi įrodyti kaltinamojo kaltę taip, kad neliktų beveik jokių abejonių.

Europos Žmogaus Teisių Teismas ne kartą konstatavo, kad nekaltumo prezumpcija, ginama Konvencijos 6 straipsnio 2 dalyje, reiškia, kad baudžiamojoje byloje kaltinamojo kaltę turi būti įrodyta nesant abejonės.¹⁰⁶ Būtent kaltintojas privalo pateikti kaltininko kaltumo įrodymus, o abejonės turi būti aiškinamos kaltinamojo naudai.¹⁰⁷ Ši kategorija įtvirtinta ir Lietuvos teismų praktikoje. Aukščiausiojo Teismo senato nutarime¹⁰⁸ aiškinama, kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas prielaidomis, teismo išvados turi būti pagrįstos įrodymais, neginčijamai patvirtinančiais kaltinamojo kaltę padarius nusikalstamą, veiką ir kitas svarbias bylos aplinkybes. Abejonės aiškinamos kaltinamojo naudai tik tada, kai išnaudojus visas galimybes nepavyksta jų pašalinti.

Visi neaiškumai ir abejonės traktuojami įtariamojo (kaltinamojo) naudai. Šiuo atveju pabrėžiamas atlikto įrodymų tyrimo išsamumas ir tokio tyrimo nešališkumas. Šia taisykle valstybė užkerta kelią, pripažinti asmenį kaltu remiantis tik prielaidomis ar spėjimais. Toks reikalavimas aiškiai atspindimas BPK nuostatose, reikalaujančiose, kad galutinis teismo verdiktas turi būti ne tik teisėtas, bet ir pagrįstas. Teismo nuosprendžio, kuriuo asmuo pripažįstamas kaltu, pagrįstumas reiškia, kad jame padarytos išvados dėl nusikalstamo įvykio, nusikalstamos veikos sudėties, kaltinamojo kaltumo arba nekaltumo, paskiriamos bausmės ir kitų nuosprendyje sprendžiamų klausimų, turi būti pagrįstos išsamiai ir nešališkai ištirtais bei teisingai įvertintais įrodymais.

¹⁰⁶*Condrón v. the United Kingdom*, no. 35718/97, ECHR 2000-V [interaktyvus]. 2000, [žiūrėta 2011-07-20]. <<http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/Hof.nsf/2422ec00f1ace923c1256681002b47f1/720ccaf6544ea8b0c12568d4003418c3?OpenDocument>>.

¹⁰⁷*Supra* note 20.

¹⁰⁸Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. *Teismų praktika*. 2003, (19).

Kaltinamasis gali būti pripažintas kaltu, jeigu visi kaltinimo elementai yra pagrįsti faktiniais duomenimis ir patikrinti teismo nagrinėjimo metu.¹⁰⁹

Tiesa, reiktų skirti teorines abejones nuo praktinių. Žinome, kad teoriškai abejonės vertinant įrodymus galimybė beveik visada egzistuoja, tačiau ją pašalinti padeda vidinis įsitikinimas. Aptariant nekaltumo prezumpciją, akcentuotina praktinė abejonė, kuri yra „sudėtinga psichinė būseną, atspindinti nepakankamą, neįtikinamą suvokimą, nepasitenkinimą tuo, kuo remiantis turi būti priimtas sprendimas“.¹¹⁰

Praktinė abejonė turi ypatingą reikšmę vertinant įrodymus, nuo kurių paprastai priklauso asmens, kaltinamo nusikaltimo padarymu, likimas. Todėl aktualus teisėjo vidinis įsitikinimas, nes tik teisėjai yra įstatymo įgaliojami spręsti apie kaltinamojo dalyvavimą nusikaltimo padaryme. Vidinis įsitikinimas - tai tvirtas, apibendrintas įsitikinimas savo išvadų teisingumu.

Pažymėtina, kad nei baudžiamasis įstatymas, nei teismų praktika detalai nenustato tikslų teisėjams privalomų vidinio įsitikinimo formavimo kriterijų. Manytina, kad teisėjo vidinis įsitikinimas turi būti formuojamas vadovaujantis vien tik objektyviomis aplinkybėmis bei įstatymu, o galutinė motyvuota išvada neleistų abejoti jos teisingumu. Vidinis įsitikinimas - tai ne intuicija ar emocijos, bet tvirtas, pagrįstas ir motyvuotas įsitikinimas dėl asmens kaltumo ar nekaltumo, dėl jo atsakomybės dydžio. Jis grindžiamas tuo, kad tik ta, o ne kita išvada išplaukia iš bylos aplinkybių, o visi kiti galimi bylos sprendimai atmestini kaip joms prieštaraujantys. Taigi tokiu atveju, teisėjo vidinis įsitikinimas negali būti formuojamas abejotiniems įrodymams suteikiant nepagrįstai didelės galios, nes tada pačiam teisėjui vidinio įsitikinimo teisingumas taptų abejotinas.

Vadinasi, iškilus abejonei, kurios pašalinti nepavyksta, sutinkamai su vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus ir nekaltumo prezumpcijos principais, teisėjas turi įvertinti iškilusią abejonę kaltinamojo naudai. LR BPK 5 d. 2 p. nurodyta, jog nenustačius kaltinamojo dalyvavimo padarant nusikalstamą veiką, teismas priima išteisinamąjį nuosprendį.

Tačiau vidinio įsitikinimo nereikėtų suabsoliutinti. Laikytina, jog tai yra labai aukšto lygio tikimybė, kuriai esant galima priimti sprendimus, nuo kurių priklauso svarbiausi ir vertingiausi

¹⁰⁹ *Supra* note 34, p.111.

¹¹⁰ Levitov, N. D. *O psichicheskikh sostojanijakh cheloveka* [On the mental states of human]. Moskva: 1964, p.87.

žmogaus interesai.¹¹¹ Dėl to galutiniame įrodinėjimo etape vidinis įsitikinimas turi esminę reikšmę susiformuoti kategoriškai išvadai.

Nors teisėjo vidinis įsitikinimas neturėtų būti pagrįstas intuicija ar emocijomis, bet tvirtai pagrįstas ir motyvuotas įsitikinimu dėl asmens kaltumo ar nekaltumo, dėl jo atsakomybės dydžio, visgi, žiniasklaida gali įtakoti ir tokį įsitikinimą. Štai pvz. advokatas K.Čilinskas pabrėžė, kad kalbėdami apie galimą A. Jonaitienės kaltę prokurorai galėjo formuoti ne tik visuomenės, bet ir teismo nuomonę.¹¹²

Teismų praktikoje dažnai aiškinamasi dėl abejonių. Štai J. J. buvo kaltinamas tuo, kad, veikdamas bendrai su E. S., 2006 m. vasario - kovo mėnesiais sugadino bei pagrobė svetimo turto. E. S. dėl padarytų nusikaltimų buvo nuteistas dar 2006-08-08 apylinkės teismo nuosprendžiu. Skundžiama nutartimi J. J. išteisintas konstatuojant, kad neįrodyta, jog jis dalyvavo padarant jam inkriminuotas nusikalstamas veikas.

Prokuroras prašė nutartį panaikinti ir priimti naują nutartį, nurodydamas, kad nutartis yra neteisėta ir nepagrįsta, nes teismas, įvertinęs įrodymus, nutartyje nepagrįstai padarė išvadą, jog neįrodyta, kad J. J. dalyvavo padarant jam inkriminuotas nusikalstamas veikas.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šioje byloje konstatavo, kad pirmosios instancijos teismo nutartyje pagrįstai užsimenama, jog tokie S. G. parodymai leistų daryti prielaidą, kad kitą dieną vagystėje iš jos namų dalyvavo ir J. J., tačiau asmens kaltė negali būti grindžiamą prielaidomis. Kaip matyti iš apylinkės teismo nuosprendžio, kuriuo nuteistas E. S., teismo posėdyje apklausta A. M. tik nurodė, kad vagystės dieną nukentėjusios kieme matė du vyriškius, bet taip ir neaišku, ar tai tikrai buvo E. S. ir J. J. Be kita ko, nusikaltimų vietose buvo rasta ir paimta įvairių pėdsakų, kai kurie jų, pvz. piršto antspaudas, rastas vienos iš nukentėjusiųjų namuose, tinkami identifikacijai ir palikti ne nukentėjusios, tačiau taip ir nenustatyta, ar juos paliko J. J.. Taigi, be nuteistojo E. S. parodymų, kitų objektyvių ir neginčijamų įrodymų, patvirtinančių J. J. kaltę, byloje nėra, todėl kolegija sutinka su pirmosios instancijos teismo išvada, jog J. J. kaltė dėl jam inkriminuotų nusikalstamų veikų neįrodyta.

¹¹¹Vladimirov, L. E. *Uchenie ob ugolovnikh dokazatelstvakh* [Doctrine of criminal Evidence]. Tula: 2000, p.47.

¹¹²Čilinskas, K.: Jonaičiai Strasbūre bylą laimėtų[interaktyvus]. 2009, [žiūrėta 2011-03-14]. <<http://www.delfi.lt/news/daily/crime/article.php?id=13078043>>.

Lietuvos Respublikos BPK 44 str. 6 d. įtvirtinta nekaltumo prezumpcija numato, jog kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamas ar kaltinamas asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas nustatyta tvarka. Nekaltumo prezumpcija reikalauja, jog visos abejonės, kylančios sprendžiant baudžiamąją bylą, būtų vertinamos kaltinamojo naudai. Kadangi J. J. kaltės dėl inkriminuotų nusikalstamų veikų padarymo negalima vienareikšmiškai pagrįsti byloje surinktais ir ištirtais įrodymais, pirmosios instancijos teismas jį pagrįstai išteisino, neįrodžius jo dalyvavimo padarant nusikalstamas veikas.¹¹³

Matome, kad šioje byloje teismas nepažeidė nekaltumo prezumpcijos, visos abejonės dėl asmens kaltumo, nepavykus jų pašalinti buvo aiškinamos asmens naudai. Tačiau, deja, būna atvejų kai asmenys nepagrįstai nuteisiami. Štai vienoje byloje buvo konstatuota, kad faktiniai bylos duomenys teisėjų kolegijai neleidžia daryti neabejotinos išvados, kad D. K. ir A. B. nesilaikydami įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė pripažįstamą, bet nerealizuotą teisę ir padarė didelės žalos nukentėjusiesiems. Nekaltumo prezumpcija reikalauja, jog visos abejonės, kylančios sprendžiant baudžiamąją bylą, būtų vertinamos kaltinamojo naudai. Kadangi apeliančių kaltės dėl BK 294 str. 2 d. numatytos nusikalstamos veikos padarymo negalima vienareikšmiškai pagrįsti byloje surinktais ir ištirtais įrodymais, apygardos teismo nuomone, apylinkės teismas be pagrindo A. B. ir D. K. priėmė apkaltinamąjį nuosprendį.¹¹⁴ Džiugu, kad apygardos teismas ištaisė apylinkės teismo klaidą, ir atstatė teisingumą.

Vadovaujantis BPK 361¹¹⁵ straipsniu teismas nuosprendžio vykdymo metu turi teisę išspręsti dėl nuosprendžio kylančias abejones, jeigu jas išspręsdus nepakeičiama nuosprendžio esmė.

Tokiu atveju teismas gali priimti tokius sprendimus: panaikinti kardomąją priemonę tais atvejais, kai išteisinamajame nuosprendyje arba nuosprendyje, kuriuo kaltinamasis nuteistas ir nuo bausmės atlikimo atleistas, nenurodyta, kad kardomoji priemonė panaikinama; panaikinti priemonės civiliniam ieškiniui, turto konfiskavimui ar išplėstiniam turto konfiskavimui užtikrinti, jeigu šios priemonės išteisinamajame nuosprendyje ar nuosprendyje, kuriuo ieškinys atmestas arba turto konfiskavimas netaikomas, nepanaikintos; įskaityti kardomąjį kalinimą į bausmės atlikimo laiką, jeigu kardomasis kalinimas teismo nuosprendžiu neįskaitytas arba įskaitytas netiksliai; įskaityti atliktą bausmę, kai bausmė paskirta pagal kelis nuosprendžius, jeigu atliktoji bausmė teismo nuosprendžiu neįskaityta arba įskaityta netiksliai; taip pat sprendimus dėl nuosprendyje nepaskirtos

¹¹³Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 13 d. nutartis (bylos Nr. 1A-769-361/2011).

¹¹⁴Klaipėdos Apygardos Teismo 2011 m. rugsėjo 12 d. nuosprendis (bylos Nr. 1A-66-417/2011).

¹¹⁵*Supra* note 35.

ar netinkamai paskirtos bausmės vykdymo įstaigos rūšies; dėl daiktinių įrodymų, jeigu jų klausimas neišspręstas teismo nuosprendyje; dėl proceso išlaidų dydžio nustatymo ir jų paskirstymo, jeigu šie klausimai neišspręsti teismo nuosprendyje; dėl be priežiūros likusių nuteistojo vaikų likimo ir jų atidavimo artimiesiems giminaičiams, kitiems asmenims ar įstaigoms globoti ar rūpintis, jeigu šių klausimų teismas neišsprendė nuosprendyje; dėl darbo arba veiklos patikslinimo, jeigu nuosprendyje, kuriuo paskirta baudžiamojo poveikio priemonė - teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas, tiksliai nenurodytas darbas arba veikla; dėl klaidingai nuosprendyje užrašyto nuteistojo vardo, pavardės ar kitų biografijos duomenų, taip pat rašybos ir aritmetinių klaidų ištaisymo ir kitokių netikslumų.

Be to teismas gali pašalinti po nuosprendžio priėmimo atsiradusius neaiškumus, jei pasikeitė aplinkybės iki jo įvykdymo.

Tuo atveju, jei byloje būtų priimtas sprendimas keliantis abejonių, teismas rizikuotų priimti sprendimą, kuris nebūtų teisingas.¹¹⁶ Vadinasi tuo atveju, kai teismo sprendime išliktų pagrįstų abejonių, toks sprendimas nebūtų teisingas. *Čia aptartinas vienas atvejis, baudžiamojoje byloje Nr. 2K-506/2007. LAT panaikino Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 26 d. nuosprendį ir perdavė bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka.*

Pagrindiniai argumentai, išteisinant T. T., nurodyta tai, kad baudžiamojoje byloje yra itin daug abejonių dėl T. T. kaltės, jų pašalinti nėra galimybės; įrodymai, kuriais pirmosios instancijos teismas pagrindė nuosprendį, yra prieštaringi- nuteistąjį teisinantys įrodymai byloje nepaneigti, iš D. S. namų pagrobti daiktai nerasti.

Kolegija pažymėjo, kad išteisinamasis kaip ir apkaltinamasis nuosprendis, turi būti teisėtas ir pagrįstas, t. y. jame padarytos išvados turi būti pagrįstos išsamiai ir nešališkai ištirtais ir teisingai įvertintais įrodymais. Išteisinamasis nuosprendis gali būti priimtas abejojant įrodymų tikrumu, tačiau tai neatleidžia teismo nuo pareigos išnaudoti visas galimybes abejonėms pašalinti, ir tik tada, kai nepavyksta to padaryti, aiškinti abejones kaltinamojo naudai. Pagal apeliacinės instancijos teismo nuosprendį abejonės teismui kilo dėl įrodymų prieštaravimų, kurių pašalinti nėra galimybės, tačiau šis teismas ir nesiėmė priemonių konstatuotiems įrodymų prieštaravimams

¹¹⁶Presumption of innocence, burden of proof. Unanimity [interaktyvus]. 2009, [žiūrėta 2011-10-02]. <<http://www.mass.gov/courts/courtsandjudges/courts/districtcourt/jury-instructions/criminal/pdf/2160-presumption-of-innocence-burden-of-proof-unanimity.pdf>>.

*pašalinti, taigi esminis kasacinio skundo argumentas yra pagrįstas, išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą sprendimą.*¹¹⁷

Matome, kad liekant sprendime abejonėms, teismas turi naudotis visomis galimybėmis jas pašalinti. Tokiu atveju aukštesnysis teismas nustatęs klaidą, sprendimą panaikina ir grąžina bylą iš naujo nagrinėti.

Apibendrinant konstatuotina, kad visos abejonės dėl asmens kaltumo, jei jų nepavyksta pašalinti, aiškinamos to asmens naudai. Tai reškia, kad kaltinimas turi įrodyti kaltinamojo kaltę taip, kad neliktų jokių abejonių. Čia itin svarbus teisėjams privalomas vidinio įsitikinimo kriterijus, nes tik sutinkamai su vidiniu įsitikinimu teisėjas vertina įrodymus, pagrindžia savo įsitikinimą dėl asmens kaltumo ar nekaltumo. Žinoma, vidinis įsitikinimas neabsoliuti, tačiau labai reikšminga kategorija.

2.5. Apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas spėlionėmis ir priimamas tik tada, kai kaltinamojo kaltumas visiškai ir neabejotinai įrodytas

Nuosprendis yra išskirtinės svarbos procesinis dokumentas baudžiamajame procese. Nuosprendyje fiksuojami svarbiausi procese priimami sprendimai - tik nuosprendžiu gali būti konstatuota, kad kaltinamasis padarė nusikalstamą veiką.

Jokios neigiamos sankcijos (ir teisinio, ir socialinio pobūdžio) asmeniui negali būti taikomos, kol teismas nepriėmė apkaltinamojo nuosprendžio ir kol nuosprendis neįsiteisėjo. Pabrėžtina, kad teismo nuosprendis, kuriuo asmuo yra pripažįstamas kaltu, priimamas valstybės vardu. Vadinasi, asmens nekaltumo prezumpcija, kaip teisinę prielaidą, paneigia pati valstybė. Teismo nuosprendis - tai ne asmeninis sprendimas, kuriame formuluojama kategoriška išvada apie asmens kaltumą ar nekaltumą, o visuotinas ir privalomas valstybės tariamas žodis, sukeliantis atitinkamas teises pasekmes asmeniui, kurio atžvilgiu toks sprendimas yra priimamas.¹¹⁸

Aukščiausiasis Teismas, išaiškino, kad “apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas prielaidomis, teismo išvados turi būti pagrįstos įrodymais, neginčijamai

¹¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. rugsėjo 18 d. nutartis (bylos Nr. 2K-506/2007).

¹¹⁸ *Supra* note 34, p.110.

*patvirtinančiais kaltinamojo kaltę padarius nusikalstamą veiką ir kitas svarbias bylos aplinkybes.*¹¹⁹

Apkaltinamasis nuosprendis turi būti priimtas remiantis byloje surinktų įrodymų visuma, kuri turi leisti padaryti tik vieną išvadą apie asmens kaltumą arba nekaltumą, visos kitos versijos turi būti atmestos, neturi būti remtasi spėjimais. Galutinio nuosprendžio, išvados turi būti kategoriškos ir motyvuotos, kad nekeltų dvejonių dėl padarytų išvadų tikrumo. Teismas turi konstatuoti, ar pakanka surinktų įrodymų, ar jie leidžia tiksliai nustatyti visas į įrodinėjimo dalyką įeinančias aplinkybes.¹²⁰ Paprasčiau yra ikiteisminiame tyrime, kai įrodymų pakankamumas gali būti ir tikėtinas.

Vadinasi nekaltumo prezumpcijos pažeidimai tose bylose kuriose teismas apkaltinamajame nuosprendyje rėmėsi prielaidomis ir tokiu būdu sukėlė abejonių asmens kaltumo pagrįstumu, turi būti vertintini kaip esminiai pažeidimai. Nekaltumo prezumpcijos pažeidimai vertinami kaip esminiai pažeidimai bylose, kuriose teismas apkaltinamajame nuosprendyje rėmėsi prielaidomis, kai nesilaikoma teismo jurisprudencijoje įtvirtintų reikalavimų, nei pareigūnų pareiškimuose, nei procesiniuose dokumentuose iki nuosprendžio įsiteisėjimo nedaryti išvadų apie asmens kaltumą.

Pažymėtina, kad teismų praktikoje nuostata, kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas spėlionėmis ir priimamas tik tada, kai kaltinamojo kaltumas visiškai ir neabejotinai įrodytas siejamas kartu su abejone dėl kaltinamojo kaltės. *Štai vienoje byloje I. K., A. P. ir S. Ž. pagal BK 178 straipsnio 2 dalį buvo kaltinami tuo, kad 2008 m. sausio 23 d. apie 23.10 val. tarpstotėje Žasliai - Kaišiadorys, 61 kilometre, Kaišiadorių rajone, veikdami bendrininkų grupę, A. P. dirbdamas šilumvežio mašinistu, o S. Ž. – mašinisto padėjėju, turėdami tikslą užvaldyti svetimą turtą, pažeisdami šilumvežio (duomenys neskelbtini) kuro sistemą ir išleisdami pro ją į penkias plastmasines talpyklas pagrobė 169,5 kg dyzelino, priklausančio AB „Lietuvos geležinkeliai“ Vilniaus lokomotyvų depui, padarydami šiai įmonei 566,13 Lt turtinę žalą.*

Kaišiadorių rajono apylinkės teismo 2008 m. liepos 28 d. nuosprendžiu I. K., A. P. ir S. Ž. pagal BK 178 straipsnio 2 dalį išteisinti nenustačius, kad padaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. Apylinkės teismas nurodė, kad išnaudojus visas galimybes nepavyko pašalinti abejonių dėl kaltinamųjų kaltės, o apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas spėlionėmis.

¹¹⁹Supra note 110.

¹²⁰Supra note 110.

Matome, kad teismas šioje byloje nuostata, kad nuosprendis negali būti grindžiamas spėlionėmis pagrindžia tuo, kad buvo abejonių dėl kaltinamųjų kaltės, kurių nepavyko pašalinti.

Teismas taip pat yra konstatavęs, kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas vien tik kito kaltinamojo prieštarais parodymais : J. Č. duoti parodymai viso proceso metu yra nenuoseklūs, prieštaringi, pirmosios instancijos teismas šių prieštaravimų nepašalina, nuosprendyje nenurodė kodėl remiasi vienais, o ne kitais J. Č. parodymais.¹²¹ Vadinasi jei teismas vadovaujasi prieštarais parodymais, jo priimtas sprendimas grindžiamas spėlionėmis.

2011 spalio 11 d. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nagrinėtoje byloje kasatoriai skundė apylinkės teismo nuosprendį. Jų teigimu, nuosprendyje nurodyta, kad baudžiamojoje teisėje vyrauja ir galioja principas - visos abejonės vertinamos kaltinamojo naudai, apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas spėlionėmis ar prielaidomis, tačiau, pacitavęs šį principą, teismas jo nesilaikė, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, rėmėsi tik spėlionėmis. Kasatoriai prašė panaikinti apylinkės teismo nuosprendį, bylą nutraukti.

Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo skyriaus prokuroras prašė jų skundus atmesti, konstatuodamas, kad kasatorius nepagrįstai teigia, kad teismas nesivadovavo baudžiamojoje teisėje galiojančiu principu, jog visos abejonės vertinamos kaltinamo asmens naudai, nes nagrinėjant bylą ir priimant sprendimą nebuvo nustatyta jokių abejonių, kurios leistų manyti, kad nuteistieji, konkrečiai kalbant, V. S., nepadarė jiems inkriminuotų nusikalstamų veikų, nenustatyta prielaidų ar spėlionių, kuriomis būtų grindžiami skundžiami nuosprendžiai. Kasaciniame skunde nuteistojo V. S. gynėjas advokatas V. Vyšniauskas nurodė, kad Vilniaus apygardos teismas nepasisakė dėl visų apeliaciniame skunde nurodytų argumentų, o būtent nepasisakė dėl vieno iš didelio skaičiaus byloje esančių nuteistųjų pokalbių telefonu ir susitikimų garso įrašų. Šis kasacinio skundo argumentas taip pat nepagrįstas, nes Vilniaus apygardos teismas 2011 m. vasario 22 d. nuosprendyje visapusiškai išnagrinėjo V. S. ir kitų proceso dalyvių apeliacinius skundus. Tai, kad apeliacinės instancijos teismo nuosprendyje V. S. skundas neatkartotas visa apimtimi ir nėra atsakyta į kiekvieną skundo frazę, neduoda pagrindo laikyti, kad jo skundas neišnagrinėtas ar išnagrinėtas neišsamiai. Tokios pozicijos, laikosi ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, formuodamas vieningą teismų praktiką nagrinėjant baudžiamąsias bylas apeliacine tvarka, pabrėždamas, kad BPK 331, 332 straipsnių nuostatos nereikalauja iš apeliacinės instancijos teismo priimamuose nuosprendyje ar nutartyje

¹²¹Vilniaus Apygardos Teismo 2011 m. balandžio 28 d. nutartis (bylos Nr.1A-402-376-2011).

detaliai aptarti kiekvieną apeliacinio skundo argumentą; aptariamoms normoms įpareigoja teismą pasisakyti dėl apeliacinio skundo esmės.

Kolegija šioje byloje konstatavo, kad tenkinti kasatorių prašymus - panaikinti juos ir bylą nutraukti - nėra pagrindo. Iš baudžiamosios bylos medžiagos matyti, kad teismas visas bylos aplinkybes išsamiai išnagrinėjo, visus byloje surinktus duomenis patikrino ir nurodė, kurie iš jų nepripažintini įrodymais, nes gauti pažeidžiant įstatymų reikalavimus. Pagal BPK 305 straipsnio 1 dalį apkaltinamojo nuosprendžio aprašomojoje dalyje turi būti išdėstytos įrodytomis pripažintos nusikalstamos veikos aplinkybės, t. y. nurodoma jos padarymo vieta, laikas, būdas, padariniai ir kitos svarbios aplinkybės; įrodymai, kuriais grindžiamos teismo išvados, ir motyvai, kuriais vadovaudamasis teismas atmetė kitus įrodymus; nusikalstamos veikos motyvai ir išvados; bausmės, baudžiamojo poveikio priemonės ar auklėjamojo poveikio priemonės skyrimo motyvai. Teisėjų kolegija neturi pagrindo konstatuoti, kad pirmosios instancijos teismas esmingai pažeidė apkaltinamojo nuosprendžio surašymo taisyklės (BPK 305 straipsnis), kad, pažeidžiant BPK 20 straipsnio 5 dalies reikalavimus, jame padarytos išvados nepagrįstos išsamiau bylos aplinkybių išnagrinėjimu, kad įrodymų vertinimas vienpusis ir logiškai nepaaiškinantis padarytų išvadų.¹²²

Matome, kad tuo atveju kai teismas visas bylos aplinkybes išnagrinėja išsamiai, patikrina visus byloje surinktus duomenis, jei nėra abejonių, jo priimtas apkaltinamasis nuosprendis - teisėtas, ir negalima kaltinti, kad priimtas vadovaujantis spėlionėmis.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija panaikino Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 2 d. nuosprendį ir perdavė bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka. Teisėjų kolegija nurodė, kad visais atvejais, aprašant pripažintos įrodyta nusikalstamos veikos aplinkybes, būtina nurodyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, o po to atskleisti šios veikos turinį. Iš bylos duomenų matyti, kad UAB „L“ pateiktame kaltinime suformuluota, jog ši bendrovė pažeidė aplinkos apsaugos taisyklės ir patraukta baudžiamojon atsakomybėn pagal BK 270 straipsnio 2 dalį už jai vadovavusio bei jos veiklą kontroliavusio generalinio direktoriaus E. L. padarytą nusikalstamą veiką. Apeliacinės instancijos teismas apkaltinamajame nuosprendyje išdėstydamas pripažintos įrodyta nusikalstamos veikos aplinkybes, neįvardijo juridinio asmens (UAB „L“) ir nenurodė faktinių aplinkybių, pagal BK 20 straipsnio nuostatas apibrėžiančių juridinio asmens atsakomybę, taip pat - ir atitinkamų kaltinime pateiktų dalies svarbių nusikalstamos veikos aplinkybių. Šiuo aspektu dėl juridinio asmens atsakomybės,

¹²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 11 d. nutartis (bylos Nr. 2K-400/2011).

atsižvelgiant į minėtas BK 20 straipsnio nuostatas, nuosprendyje iš esmės nepateikti ir motyvai, pagrindžiantys UAB „L“ nuteisimą. Dėl išvardytų priežasčių apeliacinės instancijos teismo nuosprendžio turinys neatitinka BPK 331 straipsnio 1, 2 dalių ir 305 straipsnio 1 dalies reikalavimų. Iš naujo nagrinėdamas bylą apeliacine tvarka teismas turėtų ištaisyti minėtus trūkumus.¹²³

Apibendrinant konstatuotina, kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas spėlionėmis ir priimamas tik tada, kai kaltinamojo kaltumas visiškai ir neabejotinai įrodytas. Šis postulatas įtvirtina taisyklę, kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas spėlionėmis ir prielaidomis, nuosprendis turi būti pagrįstas nenuginčijamais įrodymais, patvirtinančiais asmens kaltę. Apkaltinamuoju nuosprendžiu valstybė paneigia asmens nekaltumo prezumpciją, kaip teisinę prielaidą.

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. nutartis (bylos Nr. 2K-156/2009).

2.6. Į išteisinamąjį nuosprendį neleidžiama įrašyti formuluočių, kurios keltų abejonių išteisintojo nekaltumu

Aktualu pažymėti, kad iki 2010 m. lapkričio mėn. buvo susiklosčiusi ydinga situacija, kai prokurorai, esant nors mažiausiai tikimybei, kad kaltinamasis gali būti teisme išteisintas, vengdavo perduoti teismui bylas, nors buvo pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę. Galbūt ydingai situacijai susidaryti turėjo įtakos ganėtinai griežta išteisintų asmenų apskaitos tvarka. Išteisinimų atvejais prokurorams tekdavo rašyti pasiaiškinimą, o kartais gauti net ir tarnybinę nuobaudą už netinkamą pareigų atlikimą. Taigi, vengdami griežtos atsakomybės, prokurorai daugeliu atvejų tyrimus nutraukdavo ir jų neperduodavo teismui.

Galima teigti, kad prokurorai prisiimdavo prokuratūrai nebūdingą teisingumo vykdymo funkciją, kadangi realiai asmens kaltės klausimas būdavo sprendžiamas jau prokuratūroje. Tokia praktika prieštaravo Konstitucijos 109 straipsnio nuostatai, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. BPK 218 straipsnis numato, kad prokuroras, įsitikinęs, jog ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo, surašo kaltinamąjį aktą ir bylą perduoda teismui. Ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla (BPK 20 str.). Taigi, pagal galiojančią proceso įstatymą prokuroras tik vertina ikiteisminio tyrimo duomenis, o kurie iš jų laikytini įrodymais - sprendžia teismas. Tokiu būdu įstatymo leidėjas akcentuoja, kad kaltės klausimas sprendžiamas būtent teisme.

Šiandien prokurorai yra skatinami nebijoti teisminių procesų rezultatų. Norima kuo kokybiškiau ir greičiau apginti nukentėjusiuosius ir baudžiamąją bylą perduoti teismui. Išteisinamųjų nuosprendžių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė vykdoma apygardų prokuratūrose. Neigiamai vertinami atvejai tik kai nustatoma, kad prokuroras kaltinimą grindė duomenimis, surinktais nesilaikant baudžiamojo proceso reikalavimų, arba akivaizdžiai netinkamai taikė baudžiamąjį įstatymą ir dėl to kaltinamasis buvo išteisintas. Bet nereikia pamiršti, kad išteisinamieji nuosprendžiai priimami ne vien dėl prokuroro ir teismo skirtingo tų pačių duomenų vertinimo, bet ir todėl, kad liudytojai teisme keičia parodymus, specialistai pateikia išvadas, priešingas toms, kurios

buvo pateiktos prokurorui, paaiškėja naujos aplinkybės ir t.t.¹²⁴ Taigi šiuo metu kaltės klausimo sprendimui teisme mažiau kliūčių, prokurorai nebijo, kad bus priimtas išteisinamasis nuosprendis.

Kai asmuo išteisinamas, tai paskelbiama valstybės vardu. Nekaltumo prezumpcijos principas reikalauja, kad į išteisinamąjį nuosprendį neleidžiama įrašyti formuluočių, kurios keltų abejonių išteisintojo nekaltumu. Toks nuosprendis susideda iš įžanginės, aprašomosios ir rezoliucinės dalių. Visos jo dalys turi būti suderintos. Nusikalstamos veikos aplinkybės, įrodymai ir teismo išvados nuosprendyje išdėstomi nuosekliai, turi sudaryti logišką visumą, nepažeisti nekaltumo prezumpcijos principo.¹²⁵

Kad nebūtų formuluočių, kurios keltų abejonių išteisintojo asmens nekaltumu, aprašomoji išteisinamojo nuosprendžio dalis turi atitikti BPK 305 str. 3 d. reikalavimus, t.y.

Išteisinamojo nuosprendžio aprašomojoje dalyje išdėstoma:

- 1) kaltinimo, dėl kurio byla buvo perduota nagrinėti teisme, esmė;
- 2) teismo nustatytos bylos aplinkybės;
- 3) įrodymų įvertinimo motyvai;
- 4) teismo išvados dėl kaltinamojo išteisinimo.

Pažymėtina, kad nusikalstamos veikos aprašymas turi atitikti kaltinamąjį aktą. Būtinai nurodomos teismo nustatytos bylos aplinkybės, svarbios priimtam sprendimui pagrįsti, įrodymų įvertinimo motyvai ir teismo išvados dėl kaltinamojo išteisinimo ir išteisinimo pagrindas.

Tuo atveju jeigu tuo pačiu nuosprendžiu kaltinamasis dėl vienu veikų padarymo pripažįstamas kaltu, o dėl kitų - ne, aprašomojoje dalyje pradžioje aprašomos veikos, dėl kurių padarymo kaltinamasis pripažįstamas kaltu, o po to - dėl kurių jis išteisinamas. Aprašant veikas, dėl kurių asmuo išteisinamas, būtina laikytis visų išteisinamajam nuosprendžiui keliamų reikalavimų, nurodyti, kuo asmuo kaltinamas, teismo nustatytas bylos aplinkybes, motyvuotas išvadas, pagrindžiančias išteisinimą, motyvus, kodėl teismas atmeta duomenis, kuriais buvo grindžiamas kaltinimas. Kaltinamojo ir kitų asmenų parodymai bei kiti įrodymai apie veikas, dėl kurių jis išteisinamas, surašomi atskirai, paprastai prieš bausmės skyrimo motyvus.

¹²⁴Išteisinamasis nuosprendis - nebe prokuroro darbo brokas. *Prokuroro komentaras*. (Generalinis prokuroras G. Valys.) [interaktyvus]. 2011, [Žiūrėta 2011-03-14].

<<http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/3624/Default.aspx>>.

¹²⁵Hamer, D., *supra* note 5, p. 417.

Išteisinamojo nuosprendžio rezoliucinėje dalyje nurodoma kaltinamojo vardas ir pavardė, Baudžiamojo kodekso straipsnis (jo dalis ir punktas), numatantis veiką, kurios padarymu išteisintasis buvo kaltinamas, sprendimas išteisinti ir išteisinimo pagrindas, sprendimas dėl procesinių prievartos priemonių panaikinimo.¹²⁶

Pažymėtina, kad kai kuriais atvejais, netinkamai surašius išteisinamąjį nuosprendį gali kilti abejonė dėl išteisintojo nekaltumo. Tuomet toks trūkumas laikytinas esminiu baudžiamojo proceso pažeidimu. Esminiu baudžiamojo proceso pažeidimu gali būti pripažintas sakykim išteisinamasis nuosprendis priimtas nenurodžius išteisinimo pagrindo, tačiau kiekvienu atveju vertinama ar toks trūkumas galėjo pakeisti nuosprendžio esmę. *Štai vienoje byloje apeliantų manymu, pirmosios instancijos teismas iš esmės pažeidė baudžiamojo proceso reikalavimus, nes privalėjęs ištirti ir įvertinti visus įrodymus, to nepadarė, be to, suvaržė jų teisę į nešališką teismą, kurią garantuoja EŽTK 6 str. 1 d. nuostatos. Išteisinamojo nuosprendžio (Č. D. atžvilgiu) aprašomojoje dalyje teismas privalėjo nurodyti šiam asmeniui pateikto kaltinimo esmę, pateikti išvadas dėl kaltinamojo išteisinimo. Tačiau skundžiamame nuosprendyje nėra motyvų, neišvardinti įrodymai, kurie tapo pagrindu Č. D. išteisinti, nenurodytas išteisinimo pagrindas (Lietuvos Respublikos BPK 303 str. 5 d.), taip pat nepateikti argumentai, kuriais remdamasis teismas atmeta kaltinimo įrodymus.*

Teismas nurodė, kad pirmosios instancijos teismas, surašydamas nuosprendį, nesilaikė Lietuvos Respublikos BPK 304 str. 3 d. reikalavimų - nuosprendžio išanginėje dalyje neįrašė dviejų gynėjų, nukentėjusių ir civilinių ieškovų (G. L. , J. L. , Ž. L.), dalyvavusių teisme nagrinėjant baudžiamąją bylą, vardų ir pavardžių, tačiau šis pirmosios instancijos teismo išanginės dalies trūkumas nekeičia nuosprendžio esmės ir nelaikytinas pažeidimu, iš esmės suvaržiusiu proceso dalyvių teises.¹²⁷ Taigi teismas nekeitė ankstesnio nuosprendžio kaltinamuosius išteisinti.

Kitoje byloje apelianto nuomone, teismo nuosprendžio rezoliucinė dalis neatitinka BPK 307 str., nes teismas nenurodė, koks į bausmės laiką konkrečiai yra įskaitomas laikinojo sulaikymo ir suėmimo laikas. Nors nurodytas teismo sprendimas išteisinti jį pagal BK 302 str. 1 d., tačiau nenurodytas išteisinimo pagrindas. Teisėjų kolegija sutiko su apelianto skundo argumentu, jog pirmosios instancijos teismas skundžiamo nuosprendžio rezoliucinėje dalyje, išteisindamas apeliantą dėl nusikalstamų veikų, numatytų Lietuvos Respublikos BK 302 str. 1 d., nenurodė išteisinimo pagrindo. Kita vertus teisėjų kolegija atkreipė dėmesį į tai, kad skundžiamas nuosprendis yra vientisas procesinis dokumentas, tuo tarpu iš jo motyvuojamosios dalies matyti, kad apeliantas

¹²⁶Supra note 110.

¹²⁷Lietuvos Apeliacinio Teismo 2011 m. liepos 4 d. nutartis (bylos Nr. 1A-132/2011).

dėl veiku, numatytų LR BK 302 str. 1 d., išteisintas LR BPK 303 str. 5 d. 1 p. pagrindu, t.y. jam nepadarius veiku, turinčių LR BK 302 str. 1 d. numatyto nusikaltimo požymių. Taigi, laikyti šį apylinkės teismo padarytą pažeidimą esminiu, nėra jokio pagrindo.¹²⁸

Apibendrinant pasakytina, kad į išteisinamąjį nuosprendį neleidžiama įrašyti formuluočių, kurios keltų abejonių išteisintojo nekaltumu, kitokiam atvejui esant būtų paneigiamas nekaltumo prezumpcijos principas. Todėl surašant apkaltinamąjį nuosprendį būtina laikytis griežtų nuosprendžio surašymo taisyklių, būtinai reikia nurodyti teismo nustatytas bylos aplinkybės, svarbias priimtam sprendimui pagrįsti, įrodymų įvertinimo motyvus ir teismo išvadas dėl kaltinamojo išteisinimo, būtina nurodyti išteisinimo pagrindą.

¹²⁸Vilniaus Apygardos Teismo 2011 m. vasario 28 d. nutartis (bylos Nr. 1A-34/2011).

3. NEKALTUMO PREZUMPCIJOS IR TEISĖS Į TEISINGĄ TEISMĄ PRINCIPŲ SANTYKIS

Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis¹²⁹ numato asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, teisę į viešą ir teisingą nepriklausomo ir nešališko teismo bylos nagrinėjimą. Ši konstitucinė nuostata tiesiogiai siejasi su Konstitucijos 109 straipsniu, kuriame nustatyta, kad teisingumą vykdo tik teismas. Valstybėje jokiai kitai institucijai nesuteikta teisės spręsti asmens kaltumo ar nekaltumo klausimą.

Nė vienas teismas ar valstybės pareigūnas negali pareikšti, kad kaltinamasis yra kaltas padaręs nusikaltimą, jei jis nebuvo teistas ir jam nepaskelbtas apkaltinamasis nuosprendis. „Nekaltumo prezumpcija pažeidžiama, jei, prieš tai neįrodžius kaltinamojo kaltės pagal įstatymus ir jam nesuteikus galimybės pasinaudoti teise į gynybą, jo atžvilgiu priimtas teismo sprendimas perteikia nuomonę, kad jis yra kaltas.“¹³⁰

Konstitucinis teismas pažymėjo, kad *„konstitucinė teisė į teisingą teismą inter alia reiškia ne tik tai, kad teismo proceso metu turi būti laikomasi baudžiamąjo proceso teisės principų ir normų, bet ir tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatyta ir teismo paskirta bausmė turi būti teisinga; baudžiamajame įstatyme turi būti numatytos visos galimybės teismui, atsižvelgus į visas bylos aplinkybes, asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, paskirti teisingą bausmę. Neteisingos bausmės paskyrimas reikštų, kad yra pažeidžiama asmens teisė į teisingą teismą, taigi ir Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis bei konstitucinis teisinės valstybės principas.“*¹³¹ Nors Konstitucinis teismas ir neišskyrė nekaltumo prezumpcijos ir teisės į teisingą teismą santykio, tačiau darant loginę išvadą galima teigti, kad teismo proceso metu turi būti laikomasi baudžiamąjo proceso teisės principų ir normų, ir jei nustatoma, kad asmuo yra nekaltas, teismas privalo jį išteisinti.

Realizuojant nekaltumo prezumpcijos principą baudžiamajame procese, būtina įtariamajam ar kaltinamajam suteikti teisę į gynybą.

¹²⁹Supra note 28.

¹³⁰Supra note 21.

¹³¹Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas " Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamąjo kodekso 45 straipsnio (1998m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai". *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 57-2552.

*Teisę į gynybą įtariamajam, kaltinamajam ir nuteistajam garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalis. Teisė į gynybą yra visuma procesinių priemonių, kurias naudodamas įtariamasis, kaltinamasis ir nuteistasis ginasi nuo įtarimo ir kaltinimo.*¹³² Teisę į gynybą įgyvendina gynėjas. Vadovaujantis BPK 17 straipsniu, gynėju laikomas asmuo, kuris įstatymų nustatyta tvarka teikia teisinę pagalbą įtariamajam, kaltinamajam, nuteistajam ar išteisintajam, gina jų teises ir teisėtus interesus. Nustatyta, kad gynėju gali būti advokatas ir įstatymų numatytomis sąlygomis - advokato padėjėjas. Vadinasi visų pirma advokatas baudžiamajame procese yra gynėjas.

Gynėjas - tai savarankiškas proceso subjektas, baudžiamojo proceso įstatymo specialiai įgalintas padėti įtariamajam, kaltinamajam ir teisiamajam kvalifikuotai gintis nuo iškilusio įtarimo ar pareikšto kaltinimo, atstovauti jo teises ir teisėtus interesus bylos tyrimo ir nagrinėjimo procese bei teikti jam visokeriopą teisinę pagalbą.¹³³ Taigi gynėjas yra savarankiškas baudžiamosios procesinės veiklos dalyvis ir svarbiausia jo funkcija - ginti kaltinamojo teises ir teisėtus interesus.

Marcinkevičiaus A. teigimu, „advokato procesinė laisvė ir nepriklausomumas atviroje, demokratinėje visuomenėje yra ne mažiau svarbios teisinės vertybės, nei baudžiamojo proceso tikslai įtvirtinti BPK 1 str. Lietuva priklauso kontinentinei teisinei sistemai, kurioje baudžiamasis procesas grindžiamas konsensuso ir kontraindikacijos principais. Šio baudžiamojo proceso teorija, gynėjo vaidmenį apibrėžia sekančiai: gynėjas (advokatas) įpareigojamas tinkamai atstovauti ir ginti privačius interesus, o kartu per laiku ir veiksmingai suteikiamą teisinę pagalbą reprezentuoti viešąjį interesą. Teisinė gynyba yra veiksminga tik tuomet, jei procesinis teisinis reglamentavimas grindžiamas valstybės pasitikėjimu teisinę pagalbą teikiančiais advokatais, ne tik įstatyme įtvirtinamas, bet ir realiai užtikrinamas gynėjo ir ginamojo tarpusavio pasitikėjimas, o teisėsaugos institucijos (jų pareigūnai) įpareigojamos kiekviename proceso etape užtikrinti procesinę pusiausvyrą tarp žmogaus teisės į gynybą ir valstybės pareigos patraukti jį atsakomybėn.“¹³⁴

Gynėjui leidžiama dalyvauti byloje įtariamajam arba kaltinamajam paprašius nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento. Yra atvejų, kai gynėjo dalyvavimas atliekant kvotą, parengtinį tardymą ir teisminį nagrinėjimą yra būtinas (tą nustato BPK 51 str.).¹³⁵ Bylose, kuriose

¹³²Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 25 d. nutartis (bylos Nr. 2K-107/2005).

¹³³*Supra* note 37, p. 67.

¹³⁴Marcinkevičius, A. Gynėjo statusas ikiteisminio tyrimo metu. *Policija*, 2006, 2 (42-380): 21.

¹³⁵*Supra* note 35.

įtariamasis ar kaltinamas nepilnametis; bylose dėl nusikaltimų, kuriuos padarę neregiai, kurtieji, nebyliai ir kt. asmenys, kai yra įtariamųjų ar kaltinamųjų gynybos interesų prieštaravimų, jeigu bent vienas iš jų turi gynėją, kai nagrinėjant bylas dėl nusikaltimų, už kuriuos gali būti skiriamas laisvės atėmimas iki gyvos galvos, nustatyta tvarka nagrinėjant bylą kaltinamajam nedalyvaujant; tiriant ir nagrinėjant bylas, kai įtariamasis ar kaltinamasis yra suimtas, kai sprendžiama dėl asmens išdavimo (ekstradicijos) arba perdavimo Tarptautiniam baudžiamajam teismui ar pagal Europos arešto orderį, nagrinėjant bylą teisme pagreitinto proceso tvarka ir kt. atvejais kai pareigūnų nuomone be gynėjo pagalbos įtariamojo ar kaltinamojo teisės ir teisėti interesai nebūtų reikiamai ginami, gynėjo dalyvavimas yra privalomas.

Baudžiamajame procese gynėją kviečia įtariamasis, kaltinamasis, teisiame, įstatyminis jų atstovas ir kiti asmenys. Labai svarbu, kad gynėjo dalyvavimas būtų užtikrintas laiku ir tinkamai, kadangi menkiausi pažeidimai gali „sugriauti“ bylą. Su gynėju pasirašoma sutartis (susitarimas) dėl teisinės gynybos. Sutartis tarp advokato ir kliento būtina. Teisinė pagalba visada teikiama konkrečiu klausimu, reikalaujančiu teisinių žinių, todėl būtina advokato ir kliento sutarties dėl teisinės pagalbos sąlyga yra konkretūs klausimai, dėl kurių teikiama teisinė pagalba, arba bent jau tam tikra veiklos sritis, kurioje tokia pagalba teikiama.¹³⁶ Tik pasirašius sutartį dėl teisinės pagalbos yra laikoma, kad įtariamasis, kaltinamasis ar teisiame yra pasikvietęs gynėją. Gynėjas dalyvauti byloje gali tik pateikęs advokato orderį arba teisinės pagalbos sutarties nuorašą, kuriuose nurodyti konkretūs veiksmai, kuriems atlikti įgalintas gynėjas.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis teismas yra išaiškinęs, kad tuo atveju, kai teisiamesiems teisme nėra realiai užtikrinta galimybė pasinaudoti advokato gynyba, tai yra esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas ir toks pirmosios instancijos teismo apkaltinamasis nuosprendis yra panaikintas ir byla perduota iš naujo nagrinėti tam pačiam teismui.¹³⁷

Europos žmogaus teisių teismas savo praktikoje nagrinėdamas bylas imperatyviai nustatė, kad vykdydami savo pareigas tesėjai neturi remtis išankstine nuomone dėl nusikaltimo padarymo, - jie privalo būti nešališkais arbitrais ir nuo pat bylos nagrinėjimo pradžios nenusistatyti prieš kaltinamąjį, savo įsitikinimų neskleisti viešai, t. y. nesudaryti pagrindo suabejoti ir visuomenę, kitokiu atveju bus pažeistas nekaltumo prezumpcijos principas.

¹³⁶Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 4 d. nutartis (bylos Nr. 2K-281/2006).

¹³⁷*Teismų praktika*. 1999, (12) : 245-246, 247-248.

Teismo praktika rodo, kad ne retas atvejis, kai teisėjai, pradedami nagrinėti bylą, nevykdo savo pareigos būti nešališkais arbitrais ir nuo pat bylos nagrinėjimo pradžios tiki kaltinamųjų kaltumu bei tokius savo įsitikinimus skleidžia viešai, sudalydami pagrindą suabejoti ir visuomenę, pažeisdami nekaltumo prezumpcijos principą.

*Tokio atvejo pavyzdys - byla Lavents prieš Latviją (2002 m. lapkričio 28 d.). Apygardos teismo posėdžio pirmininkė ponija Steinerte 1999 m. lapkričio ir gruodžio mėnesiais, nors pareiškėjas kaltu pripažintas tik 2001 m. gruodžio 28 d. nuosprendžiu, paskelbė keletas pareiškimų dviejuose dienraščiuose - Lauku aviže ir „Respublika“ bei laikraštyje „Kommersant Baltic“. Juose ji kritikavo gynybos elgesį ir užsiminė apie teismo proceso rezultatus; ji taip pat išreiškė nuostabą, kad pareiškėjas atkakliai neigė kaltinimus ir siekė įrodyti savo nekaltumą. Teismas pažymėjo, jog iš teisėjos pareiškimų spaudoje aišku, jog ji tikėjo pareiškėjo kaltumu. Ji netgi siūlė jam įrodyti savo nekaltumą, t.y. išreiškė požiūrį, kuris kertasi su nekaltumo prezumpcijos principu - vienu iš esminių demokratinės valstybės principų. Taigi pripažinta, kad Konvencijos 6 straipsnio 2 dalies nuostatos buvo pažeistos.*¹³⁸

Išankstinis nusistatymas yra nesuderinamas su teisingo bylos išnagrinėjimo principu, o pats procesas tampa beprasmiu, nes tokiu atveju įrodymai tiriami neobjektyviai.¹³⁹ Taigi teisė i teisingą bylos nagrinėjimą nebus tinkamai užtikrinta, jei teisėjų sprendimuose ir veiksmuose atsispindės nuomonė, kad kaltinamasis laikomas padaręs nusikaltimą anksčiau nei jo kaltė įrodyta pagal įstatymą.

Apibendrinant pasakytina, kad vadovaujantis Konstitucija asmuo kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę į viešą ir teisingą nepriklausomo ir nešališko teismo bylos nagrinėjimą. Tik esant šiai prielaidai asmeniui užtikrinama nekaltumo prezumpcija. Gindamasis nuo kaltinimų teisme asmuo turi teisę į gynybą, o kai tokia teisė neužtikrinama - tai yra esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas.

¹³⁸*Lavents v. Latvia*, no. 58442/00, ECHR 2002-II [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-10-02]. <<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:sGRIxNjT9tUJ:sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/hof.nsf/e4ca7ef017f8c045c1256849004787f5/e39a38852cec221d41256c800045eb6e%3FOpenDocument+Lavents+prie%C5%A1+Latvij%C4%85&cd=2&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&source=www.google.lt>>.

¹³⁹Hamer, D., *supra* note 5, p.419.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. ŽT Konvencijoje įtvirtintas nekaltumo prezumpcijos principas preziumuoja įtariamojo, kaltinamojo nekaltumą. Dėl savo abstrakčios formos (neaišku, kokiais kriterijais remiantis sprendžiama) šis principas - tiesiog vienas žmogaus teisių postulatų. Nekaltumo prezumpcijos principas Lietuvos nacionalinėje teisėje reikalauja, kad nė vienas nekaltas nebūtų nuteistas. Šis principas vienodai veikia visose baudžiamojo proceso stadijose, viso baudžiamojo proceso metu.

2. Kadangi neįrodytas kaltumas prilygsta įrodytam nekaltumui, nekaltumo prezumpcija tiesiogiai sietina su įrodinėjimu bei įrodymais. Tačiau egzistuojanti ikiteisminio tyrimo duomenų viešinimo problema, dėl duomenų atskleidimo žiniasklaidai, sąlygoja socialinį vertinimą, kas suponuoja asmens pripažinimą kaltu be pagrindo. Asmens kaltumą įrodinėja ne tik baudžiamąją procesinę veiklą vykdančios institucijos, bei pagrindinę įrodinėjimo veiklą atliekantys pareigūnai, tačiau privataus kaltinimo bylose formaliai ir pats nukentėjęsysis. Baudžiamajame procese įtvirtintas draudimas perkelti įrodinėjimo pareigą įtariamajam (kaltinamajam) nėra absoliutus. Nustatytais atvejais kaltinamasis tiesiog privalo gintis nuo pareikštų kaltinimų, antraip jis tik apsunkintų savo padėtį laikydamasis pasyvios pozicijos. Kaltinimas turi įrodyti kaltinamojo kaltę taip, kad neliktų jokių abejonų, nes jei jos nepašalinamos - aiškinamos to asmens naudai. Šiuo atveju itin reikšmingas teisėjams privalomas vidinio įsitikinimo kriterijus. Įtvirtinta taisyklė, kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas spėlionėmis ir prielaidomis, nuosprendis turi būti pagrįstas nenuginčijamais įrodymais, patvirtinančiais asmens kaltę. Apkaltinamuoju nuosprendžiu valstybė paneigia asmens nekaltumo prezumpciją, kaip teisinę prielaidą. Kadangi į išteisinamąjį nuosprendį neleidžiama įrašyti formuluočių, kurios keltų abejonų išteisintojo nekaltumu, surašant jį būtina laikytis griežtų taisyklių. Jų nesilaikant pažeidžiama nekaltumo prezumpcija.

3. Vadovaujantis Konstitucija asmuo kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, turi teisę į viešą ir teisingą nepriklausomo ir nešališko teismo bylos nagrinėjimą. Tik esant šiai prielaidai asmeniui užtikrinama nekaltumo prezumpcija. Gindamasis nuo kaltinimų teisme asmuo turi teisę į gynybą, o kai tokia teisė neužtikrinama - tai yra esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas.

Siūlymai.

1. Siekiant išvengti nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimo, kai ikiteisminio tyrimo informacija patenka į žiniasklaidos priemones, ir asmuo dar neprasidėjęs teisminei nagrinėjimui viešai „teisiamas“, žiniasklaidai turėtų būti pateikiami tik tie ją dominantys ikiteisminio tyrimo duomenys, kurių atskleidimas nepažeistų nekaltumo prezumpcijos. Be to sprendžiant šį klausimą

nekaltumo prezumpcijos laikymąsi siūlytina įtvirtinti įstatymu, kuris taip pat būtų privalomas ir žiniasklaidos priemonėms.

2. BPK 177 str. 1 d., įtvirtinta ikiteisminio tyrimo duomenų neskelbtinumo prezumpcija, tačiau toje pačioje normoje ji paneigiama: „šie duomenys iki bylos nagrinėjimo teisme gali būti paskelbti tik prokuroro leidimu ir tik tiek, kiek pripažįstama leistina“, o prokurorui įstatymo leidėjas suteikia teisę atskleisti ikiteisminio tyrimo duomenis. Manytina, kad BPK būtina nurodyti konkrečius atvejus kada ir kokiais atvejais prokuroras gali tai padaryti.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas (nauja įstatymo redakcija nuo 2003 m. gegužės 1 d.). *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 81 – 1514.
5. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. vasario 10 d. įsakymu Nr. I-48 patvirtintos ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo rekomendacijos. Vilnius, 2011.
6. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu 1995m. rugsėjo 26d. patvirtinta ETPA rezoliucija dėl žurnalistikos etikos Nr. 1003. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 85 – 1918.

Europos Sąjungos teisės aktai

7. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija 1950 m. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.
8. Nekaltumo prezumpcija. Žalioji knyga. Europos bendrijos komisija. Briuselis, 26.4.2006 KOM(2006) 174.

Tarptautinės sutartys ir kiti dokumentai

9. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija 1789 m. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-10-02]. <http://fr.wikisource.org/wiki/D%C3%A9claration_des_Droits_de_l'Homme_et_du_Citoyen>.

Konstitucinio teismo nutarimai

10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994m. vasario 14d. nutarimas „Dėl prokurorinės priežiūros civiliniame procese“. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 13-221.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos radijo ir televizijos statuto 7 bei 9.3 straipsnių, taip pat radijo ir televizijos

- programų transliavimo valstybinių įrenginių nuomos privačioms redakcijoms konkurso organizavimo techninės komisijos nuostatų 3 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 34-847.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1996 gruodžio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių ir jų apsaugos“. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 126-2962.
 13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 vasario 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 15-314.
 14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 104-4675.
 15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. Nutarimas " Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai". *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 57-2552.
 16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 81-2903.
 17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas „Dėl teisinių konsultacijų konfidencialumo“. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 91-1789.
 18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas „Dėl apribojimų advokatui atstovauti arba ginti teisme“. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 14-445.
 19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl apylinkių teismų teisėjų atleidimo“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 7-287.

Monografijos ir straipsnių rinkiniai

20. Doig, A. *Teisinės atsakomybės sistema, turto išieškojimas ir kardamosios priemonės: galutinė ataskaita, projektas „Kovos su korupcija stiprinimas“*. Lietuva. STT, 2008.
21. *Europos Žmogaus Teisių Komisijos ir Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai bylose prieš Lietuvos Respubliką*. Vilnius, 2001.
22. Favoreu L., *La Cour de Cassation, le Conseil constitutionnel et l'article 66 de la Constitution*. Paris: AJDA, 1986.

23. Goda, G. *Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai*. Vilnius: Teisė, 2002.
24. Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, Pr. *Baudžiamojo proceso teisė (vadovėlis)*. Vilnius, 2011.
25. Gomien, D. *Trumpas Europos žmogaus teisių konvencijos vadovas*. Vilnius, 1995.
26. Javaid, R. *International human rights law (a practical approach)*. Great Britain: Henry Ling Ltd., 2003.
27. Jurka, R.; Ažubalytė, R.; Gušauskienė, M.; Panomariovas, A. *Baudžiamojo proceso principai*. Eugrimas, 2009.
28. Kozubenko, J. V. Ugolovnoe presledovanie kak ehlement mekhanizma ugolovno-pravovovo regulirovanija. Gosudarstvo i pravo [State and Law] No. 2. Moskva, 2008.
29. Kuznecova, O. A. *Prezumpcija v grazhdanskon prave* [Presumption in Civil Law]. Moskva, 2004.
30. Levitov, N. D. *O psichicheskikh sostojanijakh cheloveka* [On the mental states of human]. Moskva, 1964.
31. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
32. Merkevičius, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Registrų centras, 2008.
33. Nekrošius, I.; Davulis, T. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras I dalis*. Vilnius, 2000.
34. Petrova, N. E. *Častnoe i subsidiarnoe obvinenie* [Private and subsidiary charges]. Samara, 1999.
35. Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2006.
36. Rinkevičius, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamosiose bylose pagrindai*. Vilnius, 1990.
37. Vladimirov, L. E. *Uchenie ob ugolovnikh dokazatelstvakh* [Doctrine of criminal Evidence]. Tula, 2000.
38. Zappala, S. *Human rights in International criminal proceedings*. Oxford, 2003.
39. *Žmogaus teisės ir laisvės. Lietuvos Respublikos įstatymų ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1995.

Moksliniai straipsniai

40. Ažubalytė, R. Diskrecinio baudžiamojo persekiojimo ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės santykis. *Jurisprudencija*. 2006, 1(79).
41. Azguridienė, G. Nekaltumo prezumpcija. Arba geriau būti apgautam nei kiekvieną kartą įtarti. *Naujasis Židinys – Aidai*. 2011.
42. Balčytienė, A. Žiniasklaidos kultūra. *Dienos ir darbai*. 2004, Nr. 38.
43. Gušauskienė, M. Ikiteisminio tyrimo teisėjas - žmogaus teisių garantas. *Jurisprudencija*. 2004, 57(49).
44. Gutauskas, A. Ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimas be leidimo ir jo baudžiamasis teisinis vertinimas. *Jurisprudencija*. 2008, 11(113).
45. Hamer D. A Dynamic Reconstruction of the Presumption of Innocence. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2011, Volume 31, Issue 2.
46. Jankauskas, K. Teisės principų samprata ir jų įtvirtinimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai. *Jurisprudencija*. 2004, 5I(43).
47. Jovaišas, K. Nekaltumo prezumpcija: žinomo principo nežinomi aspektai. Vilnius: *Teisė*. 2004, Nr. 4 (46).
48. Kovaliūnaitė, E. Turto konfiskavimas: reguliavimo tikslai ir teisinės prielaidos taikyti išplėstinį konfiskavimą Lietuvoje. *Teisės problemos*. 2008, Nr. I (59).
49. Machovenko, J. Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. *Teisė*. 2005, (55).
50. Marcinkevičius, A. Gynėjo statusas ikiteisminio tyrimo metu. *Policija*. 2006, Nr.2 (42-380).
51. Nekrošius, J. Teisė į gynybą, kaltė ir nekaltumo prezumpcija. Teisė ir politika, kaltė ir nekaltumas. *In ter-studia human itatis*. Kaltė kaip kultūros fenomenas. 2007, Nr. 4.
52. Palskys, E. Baudžiamojo proceso principai naujojo Lietuvos Respublikos BPK projekte. *Teisė*. 1993.
53. Nugaraitė, A. *Lietuvos daugiatisražinės spaudos raidos bruožai*. Vilnius, 1988.
54. Veličkienė, A. T. *Ratio scripta: lotyniški teisės ir bendrosios kultūros frazeologizmai, apibrėžimai, terminai*. Vilnius: Justitia, 2003.
55. Vėlyvis, S.; Jonaitis, M. XII Lentelių įstatymai: bendrųjų šiuolaikines teises principų pradmenys. Mokslo darbai. *Jurisprudencija*. 2007, 11(101).
56. Žurnalistų etikos inspektoriaus Romo Gudaičio 2003-2004 metų analitinė apžvalga demokratinės visuomenės informavimo kultūros plėtros gairės. Vilnius, 2005.

57. Presumption of innocence, burden of proof. *Unanimity* [interaktyvus]. 2009, [žiūrėta 2011-10-02]. <<http://www.mass.gov/courts/courtsandjudges/courts/districtcourt/juryinstructions/criminal/pdf/2160-presumption-of-innocence-burden-of-proof-unanimity.pdf>>.
58. Analysis of the case of *Allenet de Ribemont v. France* judgment of the European court of human rights issued on 23 January 1995. This material was developed with the support of The British East-West Centre (BEWC) [interaktyvus]. 2005, [žiūrėta 2011-07-30]. <http://www.legalguide.am/doc/materials_on_website/materials_english/analysis/analysis_De_Ribemont.pdf>.
59. Examples of cases against Serbia [interaktyvus]. 2003, [žiūrėta 2011-10-02]. <http://human-rights-convention.org/wp-content/uploads/2011/09/Serbia_en.pdf>.
60. Jočienė, D. Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str. 1 d. taikymas ir aiškinimas Lietuvos Respublikos pralaimėtose bylose [interaktyvus]. 2004, [žiūrėta 2011-10-02]. <<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0120826.pdf>>.
61. Čilinskas, K.: Jonaičiai Strasbūre bylą laimėtu. [interaktyvus]. 2009, [žiūrėta 2011-03-14]. <<http://www.delfi.lt/news/daily/crime/article.php?id=13078043>>.
62. Kokia atsakomybė už ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimą be prokuroro leidimo? *Prokuroro komentaras* [interaktyvus]. 2008, [žiūrėta 2011-10-02] <<http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/172/Default.aspx>>.
63. Legal Presumption Law & Legal Definiton. [interaktyvus]. 2011, [žiūrėta 2011-05-21]. <<http://definitions.uslegal.com/l/legal-presumption/>>.
64. Nutrauktas tyrimas dėl kyšininkavimu įtartų buvusių Seimo narių. (BNS, ELTA, www.DELFI.lt.) [interaktyvus]. 2004, [žiūrėta 2011-10-02]. <<http://www.delfi.lt/archive/index.php?id=5330914>>.
65. Rescher, N. Presumption and the Practices of Tentative Cognition. *Cambridge University Press* [interaktyvus]. 2012, [žiūrėta 2012-01-16]. <http://www.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=IfPj2wPcuwC&oi=fnd&pg=PA13&dq=67.%09Rescher,+N.+Presumption+and+the+Practices+of+Tentative+Cognition&ots=1K3MfOLM1b&sig=NoZIokwBtTaH1FF_qK-ej2J55CQ&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false>.
66. Išteisinamasis nuosprendis - nebe prokuroro darbo brokas. Prokuroro komentaras. (Generalinis prokuroras G. Valys) [interaktyvus]. 2010, [žiūrėta 2011-03-14]. <<http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/3624/Default.aspx>>.

67. Vitkevičius, P. Ar galima bausti žmogų, kuris nei nusikaltimo, nei nusižengimo nepadarė? „Karštas komentaras“ [interaktyvus]. 2006, [žiūrėta 2011-10-02]. <http://www.mediabv.lt/res_zinpr_det.php?id=11508>.

Lietuvos Respublikos teismų praktika

68. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. *Teismų praktika*. 2007, Nr.27.
69. Lietuvos Apeliacinio Teismo 2011 m. liepos 4 d. nutartis (bylos Nr. 1A-132/2011).
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 22 d. nutartis (bylos Nr. 2K-7-645/2005).
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis (bylos Nr. 2K-418/2005).
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. rugsėjo 18 d. nutartis (bylos Nr. 2K-506/2007).
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. nutartis (bylos Nr. 2K-156/2009).
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 2 d. nutartis (bylos Nr. 2K-29/2010).
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 11 d. nutartis (bylos Nr. 2K-400/2011).
76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 13 d. nutartis (bylos Nr. 1A-769-361/2011).
77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 25 d. nutartis (bylos Nr. 2K-107/2005).
78. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutartis (bylos Nr. 2K-281/2006).
79. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“.
80. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 12 d. nutartis (bylos Nr. 1-540-17/04).
81. Klaipėdos Apygardos Teismo 2007 m. lapkričio 22 d. nutartis (bylos Nr. 1A-307-462-2007).
82. Klaipėdos Apygardos Teismo 2011 m. rugsėjo 12 d. nuosprendis (bylos Nr. 1A-66-417/2011).
83. Panevėžio Apygardos Teismo 2007 m. rugpjūčio 31 d. nutartis (bylos Nr. 1A-333-145-2007).
84. *Teismų praktika*. 1999, Nr. 12.
85. Vilniaus Apygardos Administracinio Teismo 2009 m. spalio 12 d. sprendimas (bylos Nr. I-942-602/2009).
86. Vilniaus Apygardos Teismo 2011 m. balandžio 28 d. nutartis (bylos Nr.1A-402-376-2011).
87. Vilniaus Apygardos Teismo 2011 m. vasario 28 d. nutartis (bylos Nr. 1A-34/2011).

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

88. *Valašinas v. Lithuania*, no. 44558/98, ECHR 2001-VIII.
89. *Lavents v. Latvia*, no. 58442/00, ECHR 2002-II.
90. *Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain*, 6 December 1988, Series A no. 146.
91. *Craxi v. Italy (no. 1)*, no. 34896/97, ECHR 2002-II.
92. *Condrón v. the United Kingdom*, no. 35718/97, ECHR 2000-V.
93. *Daktaras v. Lithuania*, no. 42095/98, § 41-42, ECHR 2000-II.
94. *Minelli v. Switzerland*, 25 March 1993, Series A no. 62.
95. *Salabiaku v. France*, 7 October 1988, Series A no.141.
96. *X v. FRG* no. 4483/70, 1971, 38 CD 77.
97. *Krause v. Switzerland* no. 7986/77, 3 October 1978, 13DR73.
98. *Butkevičius v. Lithuania*, no. 48297/99, ECHR 2002-II.

SANTRAUKA

Nekaltumo prezumpcija – pamatinis ir visuotinai pripažįstamas baudžiamosios teisės principas, įtvirtintas tarptautiniuose teisės tiek nacionaliniuose teisės aktuose. Šio principo postulatą reikalauja asmenį laikyti nekaltu, jei neįrodoma priešingai ir suponuoja būtinų procesinių taisyklių laikymąsi nustatant tam tikras proceso dalyvių teises ir pareigas. Tačiau nekaltumo prezumpcijos principas turi tam tikrų prieštaravimų, kurių esminis yra tai, kad baudžiamajame procese greta nekaltumo prezumpcijos egzistuoja jos antipodas - kaltumo prezumpcija. Jei tokios nebūtų, būtų neįmanoma prieš asmenį pradėti baudžiamąjį procesą ir taikyti jam procesines prievartos priemones. Vadinasi nekaltumo prezumpcija nėra ir negali būti suabsoliutinama baudžiamajame procese, tačiau visgi ji būtina kaip asmens teisių garantas.

Šiuolaikinėje baudžiamojoje teisėje, nors ir suvokiama nekaltumo prezumpcijos svarba žmogaus teisių užtikrinimo kontekste ir vienų mokslininkų laikoma objektyvia ir visuotinai privaloma teisine nuostata, visgi yra manančių, kad nekaltumo prezumpcija yra viso labo tik fikcija, neturinti praktinės reikšmės. Be to nekaltumo prezumpcija nebegalioja tik nuo to momento kai įsiteisėja kaltumą konstatuojantis teismo nuosprendis. Vadinasi kol vyksta ikiteisminis tyrimas, ar teismo procesas, daugelis aplinkybių dar nėra pilnutinai iširtos, taigi nesibaigus teisminei nagrinėjimui išlieka didelė tikimybė nekaltai apkaltinti asmenį. Todėl praktikoje dažnai kyla nekaltumo prezumpcijos įgyvendinimo problemų ikiteisminio tyrimo metu, sprendžiant procesinių prievartos priemonių taikymą, informuojant visuomenę ir kt. Taip pat problematiškas kardomojo kalinimo ir nekaltumo prezumpcijos santykio klausimas. Kardomasis kalinimas taikomas visose Europos Sąjungos valstybėse, nors tuo pat metu remiantis nekaltumo prezumpcija draudžiama iki apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo asmeniui taikyti analogiškas bausmei prilygstančias priemones. Taigi atsižvelgiant į kylančius nekaltumo prezumpcijos probleminius aspektus šio tyrimo tikslas - atskleisti nekaltumo prezumpcijos principo esmę, bei problematiką. Darbe pateikiama nekaltumo prezumpcijos samprata, kuri analizuojama Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių Konvencijoje ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje bei Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekse, analizuojamos nekaltumo prezumpcijos principo išvados (sekmenys), pateikiama nekaltumo prezumpcijos ir teisės į teisingą teismą principų santykio analizė.

SUMMARY

The presumption of innocence is the fundamental and general principle in the criminal law which is recognized both: internationally and nationally. The presumption of innocence - is the principle that one is considered innocent until proven guilty. This principle implies that there should be the certain and strict rules followed in the process while settling the rights and obligations of the participants of the criminal procedures. However this principle has some contradictions with other principles. The essential contradiction is with the presumption of guilt. Without the presumption of guilt there would be impossible to start the criminal proceedings and to impose coercive measures against any person. So the presumption of innocence is not and can not be considered as absolute principle, but the one which guarantees the implementation of certain rights of the person in criminal proceedings.

Even though in modern criminal law the importance of the presumption of innocence to ensure human rights is realized and principle is considered as universally binding legal provision by many researchers, some researches express the opinion that presumption of innocence is pure fiction and that it has no practical significance. The presumption of innocence proceeds until someone is found guilty by final and valid court decision. Taking into the consideration mentioned above during the pre-trial investigation or during the trial many factors have not yet been fully explored and there is high chance to accuse a not guilty person. So there are a lot of problems implementing the presumption of innocence correctly during the proceedings of pre-trial investigation, court hearings, while informing the public. The question of relations between the presumption of innocence and pre-trial detention is problematic as well. Pre-trial detention is applied in all European Union countries even though presumption of innocence prohibits applying punishment equal measures until the person is proven guilty in court. Thus, considering mentioned problematic aspects of presumption of innocence, the aim of this thesis is to reveal the essence of the presumption of innocence as well as problems arising while implementing it. The thesis presents the concept of the presumption of innocence, which is analyzed in The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Constitution of the Republic of Lithuania and the Code of Criminal procedure code of the Republic of Lithuania. The thesis analyzes conclusions (findings) of the presumption of innocence, as well as presents the analysis of the relation between the presumption of innocence and the right to a fair trial.

Darbą parengė:
MRU Teisės Fakulteto, Teisės ir valdymo studijų programos
Ištęstinių studijų TV mis-01 grupės studentas

Ričardas Boreiša

e-pašto adresas: sline08@hotmail.com